

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ»

ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кафедра менеджменту та туризму

«ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри менеджменту та туризму

_____ Ю.О. Юхновська

_____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО
ТУРИЗМУ»

Галузь знань – 24 Сфера обслуговування

Спеціальність 242 Туризм і рекреація

Освітньо-професійна програма «Рекреаційний туризм»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Керівник кваліфікаційної роботи:

к.е.н., доцент кафедри

менеджменту та туризму _____ Анастасія ДІДЕНКО

Нормоконтроль

к.е.н., доцент кафедри

менеджменту та туризму _____ Анастасія ДІДЕНКО

Студентка групи Тм-2 _____ Анна ДЕГТЯРЕНКО

Запоріжжя 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ.....	10
1.1 Поняття та сутність екологічного туризму.....	10
1.2 Історичний розвиток екотуризму.....	16
1.3 Основні принципи та цінності екологічного туризму.....	20
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ.....	27
2.1 Аналіз розвитку екологічного туризму в світі.....	27
2.2 Дослідження стану розвитку екологічного туризму в Україні.....	33
2.3 Характеристика потенціалу екологічного туризму в Харківській області.....	49
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	57
3.1 Шляхи відновлення та розвитку екологічного туризму.....	57
3.2 Перспективи та рекомендації щодо розвитку екологічного туризму.....	63
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	79
Додаток А.....	79

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Факультет мистецтва та дизайну
Кафедра менеджменту та туризму

Другий (магістерський) рівень вищої освіти
Спеціальність 242 «Туризм і рекреація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту та туризму
д.е.н., проф. Ю.О. Юхновська _____

«____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студента

Дегтяренко Анни Олександрівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Перспективи розвитку та становлення екологічного туризму

Керівник кваліфікаційної роботи: Діденко Анастасія Володимирівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та туризму, затверджені наказом закладу вищої освіти від «25» жовтня 2024 року №307/од

2. Строк подання студентом роботи 08.01.2024

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: статистична інформація Світової туристичної організації, Національної туристичної організації України, Державного агентства розвитку туризму України, Державної служби статистики України

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): розкрити поняття та сутність екологічного туризму та розглянути теоретичні підходи до визначення екотуризму та його ключових характеристик; розглянути історичний розвиток екотуризму та проаналізувати історію формування екологічного туризму, основних етапів та впливу на суспільство; охарактеризувати основні принципи та цінності екологічного туризму та етичні

принципи, якими керується екологічний туризм; проаналізувати розвиток екологічного туризму в світі; дослідити стан розвитку екологічного туризму в Україні; охарактеризувати потенціал екологічного туризму в Харківській області; визначити шляхи відновлення та розвитку екотуризму в Харківській області; проаналізувати перспективи та розробити рекомендації щодо розвитку екотуризму в Харківській області.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) групи екологічного туризму, форми екологічного туризму, етапи розвитку екотуризму, властивості екотуризму, напрями розвитку екотуризму, прогноз обсягу ринку екотуризму, частка ПЗФУ за регіонами, порівняння територій ПЗФУ, природоохоронні пам'ятки Харківщини, етапи реалізації екотуризму в Україні.

6. Дата видачі завдання 20.05.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	30.05.2024	виконано
2	Виконання вступу	07.06.2024	виконано
3	Виконання розділу 1	15.09.2024	виконано
4	Виконання розділу 2	15.10.2024	виконано
5	Виконання розділу 3	05.12.2024	виконано
6	Формулювання висновків	10.12.2024	виконано
7	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	05.01.2025	виконано
8	Подання роботи на кафедру	08.01.2025	виконано

Студент _____ Дегтяренко А.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Діденко А.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Дегтяренко А.О. Перспективи розвитку та становлення екологічного туризму/ Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація» (освітньо-професійна програма «Рекреаційний туризм»). КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, Запоріжжя, 2025.

У дослідженні визначено поняття та сутність екологічного туризму; розкрито теоретичні підходи до визначення екологічного туризму; розглянуто історичний розвиток екотуризму; охарактеризовано основні принципи та цінності екологічного туризму; проаналізовано розвиток екотуризму в Україні та світі; охарактеризовано потенціал екологічного туризму в Харківській області; запропоновано шляхи відновлення та розвитку екотуризму в Харківській області; проаналізовано перспективи та розроблено рекомендації щодо розвитку екотуризму в області.

Кваліфікаційна робота містить 79 с., 10 табл., 11 рис., 1 дод., 40 джерел.

Ключові слова: принципи та цінності екотуризму, потенціал Харківської області перспективи розвитку, шляхи відновлення, природоохоронні території.

Список публікацій здобувача за темою роботи:

1. Дегтяренко А.О. Стан розвитку екологічного туризму в Україні та світі. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу* : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2024 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2024. С. 895-896.

2. Дегтяренко А.О. Розвиток екологічного туризму в Україні в умовах сьогодення. *Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Харків, 26- 27 листопада 2024 р.) С. 456-458.

ABSTRACT

Dehtiarenko A.O. Prospects for the development and formation of ecotourism/ Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 242 "Tourism and recreation" (educational and professional program "Recreational tourism"). The communal institution of higher education "Khortytsk National Educational and Rehabilitation Academy" of the Zaporizhzhya Regional Council, Zaporizhzhia, 2025.

The research defines The study defines the concept and essence of ecological tourism; reveals theoretical approaches to the definition of ecological tourism; considers the historical development of ecotourism; characterizes the basic principles and values of ecological tourism; analyzes the development of ecotourism in Ukraine and the world; characterizes the potential of ecological tourism in the Kharkiv region; proposes ways to restore and develop ecotourism in the Kharkiv region; analyzes

prospects and develops recommendations for the development of ecotourism in the region.

The qualification work contains 79 pages, 10 tables, 11 figures, 1 appendices, 40 sources.

Keywords: principles and values of ecotourism, the potential of the Kharkiv region, development prospects, ways of recovery, nature conservation areas.

List of publications of the recipient by the topic of the work:

1. Dehtiarenko A.O. The state of development of ecological tourism in Ukraine and the world. *Educational and cultural and artistic practices in the context of the integration of Ukraine into the international scientific and innovative space: a collection of abstracts of reports of the 5 International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists (Zaporizhia, April 18-19, 2024)* / by general ed. V. V. Nechiporenko. Zaporizhzhia: Khortytsk National Academy Publishing House, 2024. P. 895-896.

2. Dehtiarenko A.O. Development of ecological tourism in Ukraine in today's conditions. *Marketing and organizational mechanisms of the post-war development of the hospitality and tourism industry of Ukraine: Materials of the II International Scientific and Practical Conference of Higher Education Students and Young Scientists (Kharkiv, November 26-27, 2024)* P.456-458

ВСТУП

Актуальність теми.Однією з основних в туризмі стала концепція стійкого туризму, яку прийняли на початку 1990-х років. Екологічний туризм є одним із найбільш актуальних напрямків туризму у сучасному світі. У зв'язку з цим сьогодні є актуальним дослідження питання, перспективи розвитку туризму, зокрема екологічного туризму як нового напрямку рекреаційно-туристської діяльності.Зростання свідомості про природні ресурси та їх важливість для збереження екосистем допомагає визнати значення екологічної стійкості в туристичній діяльності. Аналіз останніх досліджень і публікацій.Питання розвитку та проблем туристичної сфери, зокрема проблеми перспективи розвитку екологічного туризму досліджувало багато науковців. Серед них праціО. Лесько, Л. Рудої,І. Причепи [16], Я. Мариняк [18], Г. Сорокіної,М. Рутинського[32], К. Бабікової [3]та інших. У своїх дослідженнях вчені розглядають шляхи розв'язання проблем та розвитку екологічного туризму, доводячи важливість екотуризму для економічного розвитку країни; наголошують на взаємозалежності туризму з іншими сферами людського життя, що ускладнює дослідження та створення дієвих рекомендацій щодо вирішення проблем та розвитку даної галузі [15].

*Метою кваліфікаційної роботи*єаналіз становлення та сучасного стану екологічного туризму в Україні, виявлення перспектив його розвитку.

Для досягнення мети в роботі поставлено такі *завдання*:

- розкрити поняття та сутність екологічного туризму та розглянути теоретичні підходи до визначення екотуризму та його ключових характеристик;
- розглянути історичний розвиток екотуризму та проаналізувати історію формування екологічного туризму, основних етапів та впливу на суспільство;
- охарактеризувати основні принципи та цінності екологічного туризму та етичні принципи, якими керується екологічний туризм;
- проаналізувати розвиток екологічного туризму в світі;

- дослідити стан розвитку екологічного туризму в Україні;
- охарактеризувати потенціал екологічного туризму в Харківській області;
- визначити шляхи відновлення та розвитку екотуризму в Харківській області;
- проаналізувати перспективи та розробити рекомендації щодо розвитку екотуризму в Харківській області.

Об'єктом дослідження є процес становлення екологічного туризму.

Предмет дослідження – теоретико-методичні підходи, методи та практичні аспекти розвитку сфери екологічного туризму.

Теоретичною основою досліджень є наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених з питань екологічного туризму та його регулювання, матеріали наукових конференцій, законодавчі та нормативні документи.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні *методи*: структурно-порівняльний аналіз – з метою уточнення визначення поняття екологічний туризм; історико-логічний аналіз – для виявлення основних суперечностей становлення сучасної моделі екологічного туризму; праксиметричний – для аналізу передового наукового досвіду; схематичного та графічного зображення – для наочного подання отриманих результатів дослідження, наочного зображення статистичних матеріалів і аналітичних даних; проблемно-орієнтовний – для обґрунтування рекомендації щодо розвитку екотуризму.

Інформаційна база дослідження. Під час написання роботи використовувалися монографії, навчальні посібники, статті у наукових періодичних виданнях, матеріали конференцій, звіти міжнародних організацій, дані мережі Інтернет, статистична інформація Світової туристичної організації.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані рекомендації можуть бути використані державними органами влади та органами місцевого самоврядування для розвитку екологічного туризму.

Апробація результатів роботи: тези до V Міжнародної науково-практичної конференції «Освітні і культурно- мистецькі практики в контексті інтеграції України у Міжнародний науково- інноваційний простір в умовах воєнного часу»; тези до II Міжнародної науково- практичної конференції «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (40 найменувань), одного додатку. Повний обсяг роботи становить 79сторінок, містить 11 рисунків, 10таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Поняття та сутність екологічного туризму

Туризм – одна із популярних галузей економіки світу, що найбільш активно набирає обертів у розвитку. В епоху екологічної кризи особливої актуальності набуває розвиток екологічного туризму. Визначення «екологічний туризм» відносно нове у галузі туризму. Вперше пропозиція даного терміну належала мексиканському економісту Гектору Цебаллос-Ласкурейну. На думку дослідника екотуризм «означає поєднання подорожі з дбайливим ставленням до природи й дозволяє поєднати радість знайомства з нею та вивчення зразків флори й фауни з можливістю сприяти їх захисту»[32].

Загальноприйнятого визначення екологічного туризму не існує. В той же час існує багато близьких за значенням: природний туризм, пригодницький туризм, сільський зелений туризм або агротуризм. В інших країнах використовують терміни м'який туризм, екологічно та соціально відповідальний, стійкий туризм (має ширше значення, згідно з визначенням ВТО та Всесвітньої Ради з туризму та подорожей) [38].

Згідно даних Міжнародної асоціації екотуризму (TIES), екологічний туризм можна визначити як «відповідальні подорожі до природних зон, які захищають навколишнє середовище та покращують добробут місцевих жителів». Тобто екотуризм має на меті збереження природних місць у первозданному вигляді, мінімізації впливу на природу та сприяння екологічній свідомості, підтримує відповідальне відношення та подорожі до природних місць, під час яких дотримуються принципів збереження природи та враховуються інтереси місцевих громад. [40] Тобто екологічний туризм відрізняє від інших видів туризму саме відвідування природоохоронних та недоторканих людиною місць природи. Далі розглянемо підходи, які визначають дослідники до визначення «екологічний туризм» у вигляді таблиці.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення «екологічний туризм»(розроблено автором)

№з/п	Автор	Сутність визначення
1	Гектор Цебаллос- Ласкурейн [25]	Поєднання подорожі довідносно не змінених природних зон, з обов'язковим об'єктом дослідження, разом з повагою та турботою до дикої природи, живих організмів та культури, спільно із сприянням їх захисту
2	О.Ю. Дмитрук [9]	«будь-який вид туризму, що реалізується в умовах активного перебування людини в природному середовищі з використанням його рекреаційних, пізнавальних та інших можливостей»
3	М.Б. Біржаков [3]	Спеціалізований вид довкілля з яскраво вираженими науково- пізнавальними цілями; один із аспектів природного туризму, що об'єднує людей, які подорожують з науково- пізнавальною метою
4	Г. Міллер [3]	Життєздатний туризм, чутливий до навколишнього середовища, що включає вивчення природного і культурного навколишнього середовища і має на меті поліпшення стану в цьому середовищі

Отже, кожне з визначень екотуризму має спільну мету- збереження довкілля. У світі екологічний туризм набуває все більшої популярності. Багато країн активно розвивають інфраструктуру для прийому екотуристів та збереження природних територій. Наприклад, національні парки у Сполучених Штатах, Канаді, Норвегії, Коста-Риці, Новій Зеландії та інших країнах пропонують різноманітні екотуристичні маршрути та програми.

Екологічний туризм набуває значення не лише як способу відпочинку, але й став інструментом збереження природи та збалансованого розвитку

місцевих громад. Важливою умовою є вивчення та збереження природних ресурсів, щоб забезпечити сталий розвиток екологічного туризму на майбутнє.

Огляд теоретичних підходів до визначення екотуризму відображає багатогранність цього явища та його місце у туризмі й охороні природи. Існують кілька ключових теоретичних підходів, кожен з яких розглядає екотуризм із різних точок зору. Нижче наведені основні теорії та підходи до визначення екотуризму.

Екологічний підхід розглядає екотуризм через призму збереження природи та мінімізації впливу на довкілля. Основна ідея полягає в тому, що екотуризм має сприяти підтримці природних екосистем та їхньому збереженню. Туристична діяльність повинна бути екологічно стійкою, з мінімальними впливами на біорізноманіття та природні ландшафти. Авторами екологічного підходу є Едвард Інсміт та Меган Юарт-Сміт. Даний підхід містить ключові ідеї підтримки біорізноманіття, сталого використання природних ресурсів, зниження екологічного сліду.

Соціально-економічний підхід зосереджується на економічній та соціальній вигоді для місцевих громад. Екотуризм тут розглядається не лише як спосіб збереження природи, але і як інструмент для економічного розвитку віддалених регіонів та підвищення рівня життя місцевого населення. Туристичні надходження використовуються для фінансування охорони природи, а також для розвитку інфраструктури та створення робочих місць для місцевих жителів. Автором даного підходу є Гектор Цебалос-Ласкурейн. Ключовими ідеями соціально-економічного підходу є те, що збереження природи повинно бути економічно вигідним для місцевих громад, залучення до управління та контролю ресурсами.

Освітній підхід акцентує увагу на навчальному аспекті екотуризму. Вважається, що екотуризм має виконувати роль інструмента для підвищення екологічної свідомості туристів та місцевих громад. Туристи не просто спостерігають за природою, але й отримують знання про екосистеми, методи їх збереження, а також важливість сталого розвитку. Авторами підходу є Пол

Ф., Дж. Іглстон та Анна Хоус. Головною ідеєю даного підходу є освіта через туризм, підвищення екологічної свідомості, розвиток відповідальності у туристів.

Культурний підхід розглядає екотуризм як спосіб інтеграції природного та культурного спадку. Він підкреслює важливість поваги до культурної спадщини та традицій місцевих громад під час здійснення туристичної діяльності. Туристи взаємодіють не тільки з природним середовищем, але й з культурними традиціями, які часто є невід'ємною частиною екосистем. Авторами культурного підходу є Крістофер Стейнер та Майкл Халлідей. Даний підхід ґрунтується на повазі до місцевих культур, гармонійному співіснуванні природи та культури.

Глобальний підхід розглядає екотуризм у контексті глобальних екологічних викликів, таких як зміна клімату, втрата біорізноманіття та деградація природних ресурсів. Тут екотуризм розглядається як частина стратегії сталого розвитку, спрямованої на пом'якшення наслідків глобальних екологічних проблем. Він підтримує ідею, що екотуризм може сприяти глобальним ініціативам зі збереження природи та адаптації до кліматичних змін. Даний підхід розглядали ЮНЕСКО, Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). Головними ідеями даного підходу є взаємозв'язок локальних туристичних практик з глобальними екологічними викликами, стійкий розвиток на глобальному рівні.

Міждисциплінарний підхід поєднує різні аспекти екотуризму – економічний, екологічний, соціальний та культурний. Він розглядає екотуризм як комплексне явище, що вимагає врахування багатьох факторів для досягнення стійкого розвитку. Цей підхід підкреслює важливість балансу між економічною вигодою, збереженням природи та соціальною відповідальністю. Авторами підходу є: Джонатан М. Ханна та Барбара Мітчелл. Міждисциплінарний підхід містить ключові ідеї комплексного підходу до сталого розвитку туризму, багатофакторного аналізу впливу туризму на природу та суспільство.

Кожен з підходів до визначення екотуризму відображає різні його аспекти – від екологічного захисту до соціально-економічного розвитку та культурної взаємодії. Усі ці підходи є важливими, оскільки допомагають краще зрозуміти сутність екотуризму як феномена, що сприяє сталому розвитку та збереженню природи у взаємодії з суспільством.

Дослідниця Г. Сорокіна виділяє групи екотуризму, що зображені на рис.

1.1

Рис. 1.1 Групи екологічного туризму (розроблено автором на основі [32])

М. Рутинський визначає наступні форми екотуризму, представлені на рис. 1.2, вони є різноманітними, різного характеру.

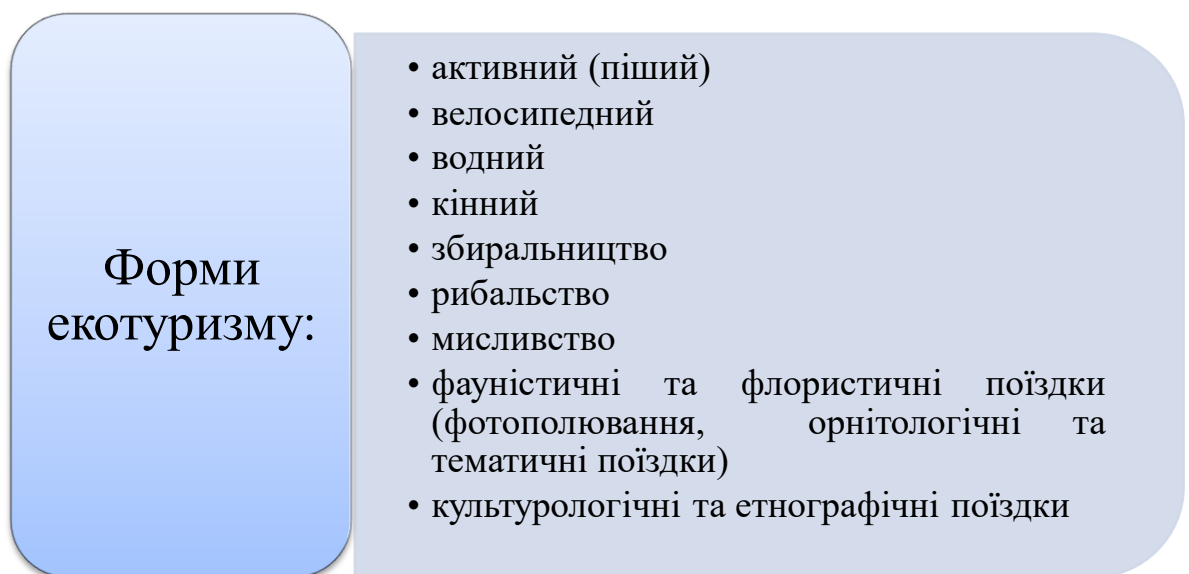

Рис.1.2 Форми екологічного туризму (розроблено автором на основі[32])

Г. Сорокіна також виділяє види екологічних турів: «наукові та пізнавальні тури; пригодницькі тури; літні табори та програми для учнів; поїздки вихідного дня; внутрішні або міжнародні тури[32, с.28]».

У результаті наслідування прикладу європейської туристичної практики в Україні почали з'являтися нові форми екотуризму: природні парки, еко-курорти, еко-котеджі, екостежки, глемпінги.

Еталонні моделі екокомплексів мають добре навчений персонал і професійних гідів, які спілкуються з гостями. Вони часто розташовані в незайманих природних зонах, мають високоекологічну цінність і потужну програму захисту довкілля. Підтримують етичні практики працевлаштування та роблять внесок у місцеву економіку. Застосовують найкращі технології для зменшення споживання енергії та утилізації відходів.

Еко-курорти – схожі за зовнішнім виглядом і дизайном на еталонну модель, але з іншими цілями, зазвичай розташовані біля води і зосереджені на наданні розваг та інших персональних послуг (наприклад, природні оздоровчі спа-центри, заняття йогою).

Екокотеджі та кемпінги – це невеликі будиночки та кемпінги в мальовничих диких місцевостях, зазвичай побудовані давно для конкретної мети, відмінної від туризму. Багато з них були переобладнані та пристосовані для проживання. За останні кілька років «глемпінг» став одним із найпопулярніших брендів у туристичній індустрії та набув великої популярності серед мандрівників.

Сільський екокомплекс – просте приватне житло в невеликих селах поблизу сільської місцевості та природних заповідників. Персонал та гіді – місцеві жителі без спеціальних навичок. Надає можливість побачити екзотичну дику природу, але не повністю ізольованим від цивілізації.

Екоферми – це сільські проекти, які використовують фермерські будинки та інші сільськогосподарські будівлі. Деякі з них були відремонтовані або побудовані з первісним призначенням,

спрямовані на отримання додаткового доходу для фермерів та невеликих громад [35].

А. Бабкін визначив наступні важливі компоненти екологічного туризму: «збереження екосистем, пізнання природи, повага до інтересів місцевих жителів» [3, с.45].

Екотуризм є важливим напрямком у сучасній туристичній галузі, оскільки сприяє стійкому розвитку, одночасно пропонуючи людям унікальні можливості для взаємодії з природою. Даний вид туризму спрямований на гармонійне поєднання туризму та охорони природи. Його метою є надання туристам можливості пізнавати красу природних територій і водночас зменшувати негативний вплив на екосистеми; заохочує стійке використання природних ресурсів і часто є інструментом фінансування природоохоронних заходів та розвитку місцевих громад.

1.2 Історичний розвиток екотуризму

Багато країн включають екотуризм у свої національні стратегії розвитку туризму. Розвиваються нові форми екотуризму, такі як волонтерські екотури, тури зі збереження природи, а також інтерактивні освітні програми. Екологічний туризм (або екотуризм) виник на перетині туризму, охорони природи та соціальної відповідальності, і його формування відбувалося поступово, у відповідь на зміни в екологічній та соціальній свідомості людей. Історія розвитку екотуризму включає кілька ключових етапів, пов'язаних з еволюцією світових тенденцій у туризмі, зростанням інтересу до природного середовища та розширенням екологічного руху.

Екологічний туризм є відносно новим явищем, яке зародилося як відповідь на зростаюче занепокоєння екологічною деградацією та бажанням людей відвідувати природні території, не завдаючи шкоди довкіллю. Екотуризм має глибоке історичне коріння, яке пов'язане з еволюцією суспільного

ставлення до природи та навколишнього середовища. Його розвиток можна простежити через кілька етапів, які зазначено у рис.1.3, від доіндустріального до сучасного етапу [25].

Рис.1.3 Етапи розвитку екотуризму (розроблено автором на основі [25])

Дослідник Посохов пропонує вищезазначені етапи розвитку екологічного туризму. Далі більш детально розглянемо кожен із етапів розвитку.

1. Доіндустріальний етап (до середини 19 століття). До промислової революції туризм був переважно привілеєм багатих людей і зводився до паломницьких поїздок або подорожей для оздоровлення. Природа відігравала певну роль у таких подорожах, але не як об'єкт захисту чи дослідження. Люди сприймали природу як ресурс для використання, а туризм зосереджувався на культурних і релігійних аспектах.

2. Етап раннього природоохоронного туризму (кінець 19 – початок 20 століття). З появою перших природоохоронних рухів у Європі та США ідея захисту природи почала набирати обертів. Поява національних парків, таких як

Єллоустоун у США (створений у 1872 році), сприяла розвитку природоохоронного туризму. Туристи почали приїжджати, щоб насолоджуватися дикою природою, однак екологічні аспекти цього процесу ще не були повністю усвідомлені.

3. Етап масового туризму (середина 20 століття). Після Другої світової війни туризм пережив бум через зростання добробуту населення та розвиток транспортних систем, зокрема авіації. Однак масовий туризм часто негативно впливав на довкілля, спричиняючи деградацію природних ландшафтів і надмірне використання ресурсів. Це викликало стурбованість серед екологів, що згодом сприяло появі нових підходів до туризму.

4. Етап усвідомленого екотуризму (1980-ті роки). 1980-ті роки можна вважати періодом формування екологічного туризму як окремого напрямку. Саме тоді з'явилося поняття «екотуризм», яке активно популяризував мексиканський еколог Гектор Цебалос-Ласкурейн. Він визначав екотуризм як «подорожі з відповідальністю до природних місць, які зберігають навколишнє середовище та підтримують добробут місцевого населення». У цей період екотуризм починає набувати ознак соціальної відповідальності: не лише збереження природи, а й підтримка економіки місцевих громад.

5. Етап інституціоналізації (1990-ті роки). У 1990-х роках екотуризм отримує визнання на міжнародному рівні. Організації, такі як Міжнародний союз охорони природи (IUCN) та Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), починають активно підтримувати розвиток екотуризму як стратегії для збереження біорізноманіття та боротьби з бідністю.

2002 рік було проголошено Міжнародним роком екотуризму, організована ООН, що посилює увагу світової спільноти до цього питання. У цей час починають формуватися стандарти відповідального туризму, що включають екологічну відповідальність, захист природи та соціальні аспекти.

6. Сучасний етап (2000-ті роки і до сьогодні). У XXI столітті екотуризм стає все більш популярним через загострення екологічних проблем, таких як зміна клімату, втрата біорізноманіття та забруднення довкілля. Він стає

частиною глобальної стратегії сталого розвитку, спрямованої на збереження екосистем та підтримку місцевих економік. Туристичні компанії, уряди та неурядові організації працюють разом, щоб розробляти програми екологічного туризму, які включають сталу практику, захист дикої природи та освітні заходи для туристів. Екотуризм тепер часто розглядається як альтернатива масовому туризму, що сприяє збереженню природи та культурної спадщини.

При розумній та відповідальній організації екологічний туризм може стати джерелом реальної фінансової підтримки природоохоронним територіям та підвищити значення природних місцевостей, які потребують збереження в недоторканому стані. Процес індустріалізації сприяє розвитку промисловості, процесу будівництва. Процес урбанізації сприяє розвитку міст, підвищення їх значення у суспільстві. Дані процеси мають ряд наслідків: відрив від природи, почуття відокремленості, перевантаження нервової системи, збільшення кількості населення, а в результаті перенаселення. Саме через ці причини екотуризм стає популярним та потребує розвитку [12].

Екотуризм має значний позитивний вплив на суспільство, хоча є й деякі виклики, з якими стикаються різні спільноти. До позитивного впливу екотуризму на суспільство можна віднести наступні фактори.

Збереження природи. Екотуризм сприяє фінансуванню заходів з охорони природи через туристичні збори, спонсорство та участь туристів у волонтерських природоохоронних проєктах.

Економічний розвиток. Екологічний туризм забезпечує економічну підтримку для місцевих громад, створюючи робочі місця та залучаючи інвестиції в інфраструктуру (готелі, екскурсії, транспорт).

Підвищення екологічної свідомості. Екотуризм сприяє підвищенню екологічної свідомості як серед туристів, так і серед місцевого населення. Це підсилює важливість захисту природи та відповідального ставлення до ресурсів.

Соціальна інтеграція. Через екологічний туризм підтримуються культурні традиції місцевих громад, оскільки туристи взаємодіють з ними, дізнаються про їхній спосіб життя та практики збереження природи.

Також важливим є зазначити нижчеперелічені виклики, з якими стикаються певні спільноти:

- Перевантаження природних ресурсів. Навіть екотуризм може негативно впливати на екосистеми, якщо туризм не контролюється належним чином і якщо кількість туристів перевищує екологічні можливості регіону.

- Культурна деградація. Взаємодія з туристами може призводити до втрати автентичних культурних традицій, особливо якщо культурні аспекти перетворюються на комерційний продукт для туристів.

- Економічна нерівність. Існує ризик, що більша частина прибутку від екотуризму йтиме не місцевим жителям, а зовнішнім інвесторам або туроператорам.

Екотуризм має багату історію та велику кількість етапів розвитку – від ранніх форм природоохоронного туризму до сучасних інтегрованих практик сталого розвитку. Він сприяє збереженню природи та культурної спадщини, а також соціально-економічному розвитку місцевих громад. Однак важливо, щоб екотуризм залишався справді відповідальним і сталим, забезпечуючи баланс між економічними, екологічними та соціальними інтересами. Екологічний туризм продовжує розвиватися як важливий інструмент для збереження природного середовища, підтримки місцевих громад та освіти туристів, допомагаючи зменшити негативний вплив туризму на екосистеми.

1.3 Основні принципи та цінності екологічного туризму

Як і інші види економічної діяльності, екотуризм передбачає використання природних ресурсів. Однак, на відміну від інших галузей, він не вимагає видобутку чи переробки природних ресурсів і не потребує їх

переробки. Туристичні підприємства, що здійснюють діяльність в рамках екотуризму – це туристичні підприємства, що здійснюють діяльність в рамках екотуризму, Туристичні підприємства, що працюють в рамках екотуризму, навпаки, зацікавлені в збереженні навколишнього середовища в його недоторканому вигляді і структурі. Вони зацікавлені в збереженні навколишнього середовища. Стратегічна напрямки розвитку екотуризму сформульовані наступним чином.

Стратегічна напрямки розвитку екотуризму мінімізують споживання природних ресурсів та мінімізують споживання природних ресурсів. Вони розроблені з метою мінімізації споживання природних ресурсів та забезпечення їх збереження для майбутніх поколінь.

Екологічний туризм (екотуризм) базується на ряді принципів і цінностей. Вони забезпечують його стійкий розвиток, збереження природи та дотримання соціальної відповідальності.

Дослідниця Г. Сорокіна визначає наступні основні принципи та цінності екологічного туризму, які включають ключові аспекти [32].

Охорона природи: екотуризм повинен сприяти збереженню біорізноманіття та охороні екосистем. Це включає в себе захист екосистем та рідкісних видів флори та фауни; створення природоохоронних територій, таких як національні парки та заповідники; використання ресурсів у стійкий спосіб; екологічна відповідальність: мінімізація негативного впливу на довкілля, використання екологічних практик (енергозбереження, зменшення відходів, повага до місцевих екосистем); освіта та підвищення екологічної свідомості: туристи та місцеві громади отримують знання про природне середовище та важливість його збереження.

Культурна повага: визнання та підтримка культурних традицій місцевих громад, що включає в себе підтримку та збереження культурної спадщини місцевих народів; використання знань і досвіду місцевих жителів для організації туризму; забезпечення взаємної поваги між туристами та місцевими

жителями; економічний внесок: екологічний туризм повинен приносити економічні вигоди місцевим жителям, сприяючи їхньому розвитку та благополуччю.

Мінімізація екологічного сліду, що є логічним, адже метою екотуризму є зменшення негативного впливу людської діяльності на довкілля. Це може включати в себе: зменшення використання енергії, води та інших ресурсів; використання відновлюваних джерел енергії; роздільне збирання та переробка сміття; відмову від пластику та інших забруднюючих матеріалів.

Економічна та соціальна підтримка місцевих громад. Екологічний туризм спрямований на створення економічних можливостей для місцевих громад, що живуть біля природних територій. Принципи цього підходу включають: створення робочих місць для місцевих жителів; справедливий розподіл доходів від туризму; використання місцевих товарів і послуг для підтримки місцевої економіки.

Освітня роль екотуризму полягає у сприянні підвищенню екологічної свідомості серед туристів і місцевих громад. Освітні аспекти екологічного туризму включають підвищення знань про природу та її значення для людства; ознайомлення з екосистемами та методами їхнього збереження; організація екскурсій та освітніх програм для туристів і місцевих жителів.

Відповідальність та етичність в екологічному туризмі передбачає відповідальність перед довкіллям, місцевими громадами та туристами. Цей принцип включає в себе етичну поведінку у природних середовищах (не шкодити дикій природі, не залишати слідів); дотримання екологічних стандартів під час будівництва інфраструктури для туристів (готелів, кемпінгів); відмова від експлуатації місцевого населення та природи для отримання вигоди.

Сприяння сталому розвитку. Екотуризм повинен бути інтегрованим у ширші стратегії сталого розвитку. Це включає стимулювання економічного зростання без шкоди для довкілля; використання туризму як інструмента для довгострокової охорони природних ресурсів; внесок у глобальні зусилля з

боротьби зі зміною клімату, збереження біорізноманіття та захисту вразливих екосистем.

Залучення туристів до збереження природи. Однією з цінностей екотуризму є активне залучення туристів до діяльності зі збереження природи. Це може включати в себе участь у волонтерських проєктах з охорони природи; фінансову підтримку проєктів зі збереження екосистем; поширення екологічних знань серед інших людей після повернення з екотуру [32].

Дотримання цих етичних принципів допомагає зробити екологічний туризм важливим інструментом для збереження природи, підтримки культурної спадщини та розвитку місцевих громад, забезпечуючи при цьому унікальні туристичні враження.

Екологічний туризм має наступні відмінні ознаки від традиційного туризму [7]:

- переваги природних туристичних атракцій;
- стале використання природних ресурсів;
- зменшення ресурсо- та енергоємності;
- особиста участь у соціальному та економічному розвитку регіону;
- ознайомлення туристів з екологічно важливими принципами.

Подорожі та відвідування збережених належним чином природних територій, представлених у всьому світі здебільшого національними та природними парками, що охороняються. Дослідник Я. Книга виділяє властивості екотуризму, які зазначено на рис. 1.4, вони є взаємозалежними [14].

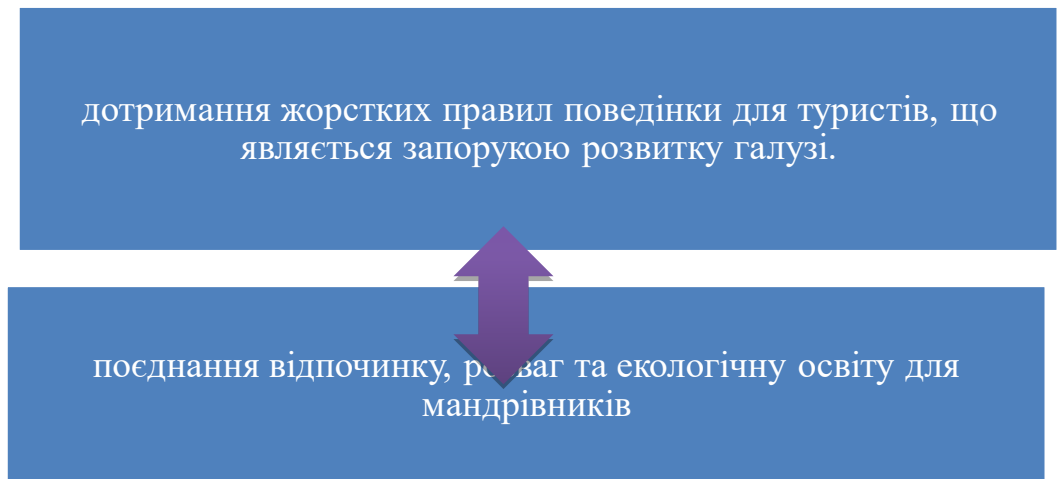
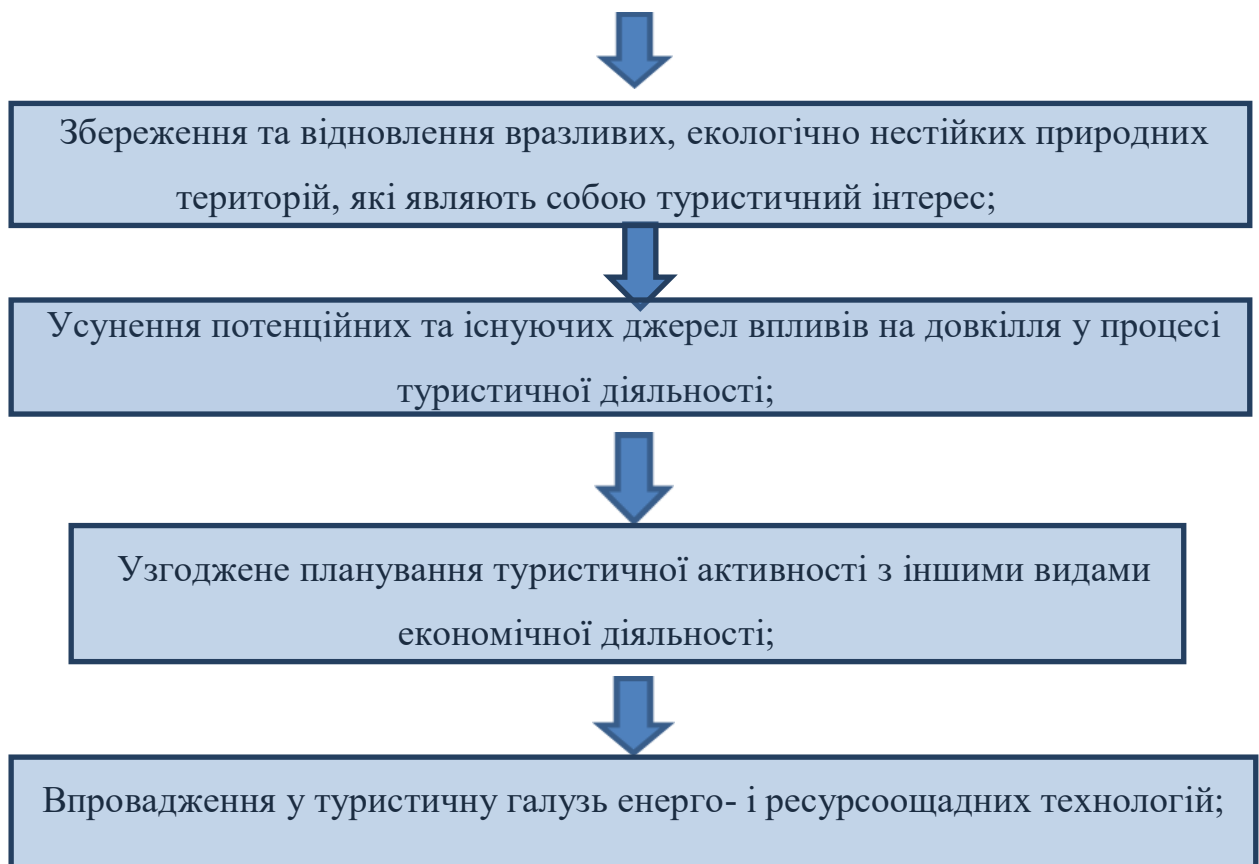

Рис. 1.4 Властивості екотуризму (розроблено автором на основі [14])

Екотуризм допоможе збалансувати туристичну діяльність та природоохоронні інтереси, роблячи туризм більш сталим і відповідальним.

Дослідниця К. Бабікова визначає головні напрями розвитку екотуризму, які зазначено на рис. 1.5.

Мінімізація тисків на навколишнє середовище завдяки
рівномірному розподілу туристів та створення альтернативних зон відпочинку.

Рис. 1.5 Напрями розвитку екотуризму (розроблено автором на основі [14])

Основні принципи та цінності екотуризму фокусуються на збереженні природи, підтримці місцевих громад і підвищенні екологічної свідомості. Це поєднує відповідальне використання природних ресурсів і економічну вигоду для місцевого населення, водночас допомагає зберегти природні багатства.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі було проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення поняття «екологічний туризм» та виокремлено його ключові характеристики. На основі проведеного огляду можемо зробити наступні висновки. Екологічний туризм — це особлива форма туристичної діяльності, яка забезпечує активний відпочинок із мінімальним впливом на довкілля та прагненням зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь.

Отже, основною метою цього виду туризму є охорона природи та підвищення екологічної свідомості серед туристів. Відповідно до аналізу різних підходів, екотуризм може бути проявлений як інструмент сталого розвитку, який сприяє не лише охороні природних ресурсів, але й економічній та соціальній стабільності регіонів.

Теоретичні підходи до визначення екотуризму різняться залежно від акценту на певних аспектах: одні вчені зосереджені на збереженні природних ресурсів, інші — на освіті та розвитку екологічної свідомості туристів. Однак усі підходи сходяться в тому, що екологічний туризм погіршує гармонізацію відносин між людьми та природою. Дотримання етичних принципів допомагає

зробити екологічний туризм важливим інструментом для збереження природи, підтримки культурної спадщини та розвитку місцевих громад, забезпечуючи при цьому унікальні туристичні враження.

Таким чином, екологічний туризм є не тільки одним із видів туристичної діяльності, але й інструментом екологічної освіти та сталого розвитку. Він стимулює формування екологічної культури та освіти у суспільстві, підтримує природоохоронні ініціативи та сприяє збереженню біорізноманіття для наступних поколінь, дотримуючись важливих правил екологічного туризму.

Отже, розуміння сутності екотуризму та його характеристика є великим етапом для подальшого дослідження практичних аспектів його розвитку та впливу на екосистеми й місцеві громади.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПЕРЕСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

2.1 Аналіз розвитку екологічного туризму в світі

В останні роки відбувається зростання кількості подорожей та обсягів туризму в світі. Тому на думку дослідників С.В. Тищенко та А.С. Осіпчук важливим є забезпечити розвиток сфери туристичної сфери, який буде позитивно впливати на природне довкілля, культурну спадщину та громади, що є основою туристичної галузі [37].

Екологічний туризм стає все популярнішим через зростання усвідомленості екологічних проблем та прагнення людей до більш стійкого способу життя. Розвиток екологічного туризму в світі пройшов кілька етапів і на сьогодні є важливим сегментом глобальної туристичної індустрії. Його зростання відображає еволюцію ставлення до природи, екологічну свідомість суспільства та прагнення до сталого розвитку.

Нижче представлений аналіз розвитку екотуризму в різних регіонах та глобальні тенденції цього процесу.

Глобальні тенденції екотуризму. Екологічний туризм у світі розвивається завдяки зростанню інтересу до охорони природи та відповідальних подорожей. ООН визнала важливість екотуризму, проголосивши 2002 рік «Міжнародним роком екотуризму», що сприяло підвищенню обізнаності про екологічні проблеми та необхідність захисту природних середовищ.

На світовому рівні виділяються кілька ключових трендів:

Сталий розвиток став основою екотуризму, з акцентом на підтримку природних середовищ і місцевих громад. Екологічна освіта є важливою складовою туризму, спрямованого на підвищення обізнаності про екологічні проблеми серед туристів.

Переорієнтація на природні території: популярність національних парків, заповідників та природних зон зростає, оскільки туристи все більше шукають природних вражень.

Цифровізація допомагає підвищити доступність інформації про екологічні проекти та екотуристичні напрямки, що полегшує поширення екологічних стандартів.

Екотуризм містить соціально-економічні аспекти, що робить суттєвий внесок у економіку багатьох країн, особливо тих, які залежать від природних ресурсів та туристів, що шукають екологічні подорожі.

Національна політика країн світу у сфері екотуризму дуже відрізняється. Яскравими прикладами є Канада, Беліз та Фінляндія. У Фінляндії створено окремі департамент або консультативну раду з питань екотуризму. Уряди Коста-Ріки, Намібії, Австралії та інших країн також обрали екотуризм пріоритетним напрямком у країні. У Німеччині та Туреччині на розвиток цієї галузі державного бюджету виділяються значні кошти. Були створені наступні агентства. Агентство з охорони навколишнього середовища та рибного господарства. Департамент дикої природи, незалежне державне агентство, основними завданнями якого є охорона навколишнього середовища та розробка програм розвитку екотуризму. Його основним мандатом є розробка програм розвитку екотуризму. Геополітичні фактори та геополітичні чинники та національні стратегії розвитку, позиції країн щодо впровадження екотуризму позиції країн щодо впровадження екотуризму дуже різняться. Однак розвиток екотуризму є невід'ємною частиною зусиль країни щодо захисту навколишнього середовища. Розвиток екотуризму є невід'ємною частиною зусиль країни з охорони навколишнього середовища. Іншими словами, заповідні території приваблюють туристів, а завдання туристичного сектору – забезпечити туристам якісний відпочинок.

Першою стратегією розвитку екотуризму, яку ми розглянули, була стратегія розвитку екологічного туризму як основа для державної програми Болгарії. Звичайно, будь-яке рішення має переваги та недоліки. Водночас цей підхід є предметом багатьох досліджень, оскільки дуже важливо достовірно оцінити стійкість екосистем до заданого туристичного навантаження. Забезпечення оцінки стійкості екосистем є дуже важливим економічним результатом, які будуть отримані в результаті такої діяльності. Однак використання болгарського досвіду у стратегічному плануванні розвитку екотуризму може значно підвищити ефективність впровадження природоохоронних заходів.

Ефективність реалізації природоохоронних заходів буде значно підвищена. Як в екологічному, так і в туристичному секторах. Врахування зарубіжного досвіду як в екологічній, так і в економічній сферах може забезпечити збалансований розвиток екотуризму та охорони довкілля в Україні. Розвиток рекреаційного сектору так чи інакше сприяє охороні довкілля. Він підтримується як природоохоронна діяльність. У багатьох країнах світу розвиток рекреаційного сектору підтримується як природоохоронна діяльність. Наприклад, у Молдові екотуризм включено до переліку пріоритетних видів діяльності Державної програми підтримки підприємництва, а Державна програма підтримки підприємництва та Державна програма підтримки малого та середнього бізнесу включені до переліку пріоритетних видів діяльності. Іншими словами, держава стимулювала та заохотила розвиток екотуризму, здійснювала чітку національну фінансово-кредитну політику в туристичній сфері, за центом на законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини між сільським господарством, промисловістю, транспортом та іншими секторами економіки [34].

У 2023 році обсяг світового ринку екотуризму оцінювався у 216,49 млрд доларів США і, за прогнозами, зросте з 260,76 млрд доларів США у 2024 році до 759,93 млрд доларів США до 2032 року, демонструючи середньорічне

зростання на 14,31% протягом прогнозованого періоду [22]. У 2023 році на Європу припала найбільша частка ринку екотуризму: 38,87% частки ринку екотуризму.

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), екотуризм належить до всіх форм туризму, заснованого на природі, де основною метою туристів є спостереження та оцінка природи й традиційних культур, поширених на природних територіях. Крім того, цей вид туризму допомагає підтримувати цілісність природного середовища, тим самим приваблюючи більше туристів з країни та з-за кордону. Він позиціонується як відповідальний туризм, оскільки є екологічно чистим туризмом і місцем призначення, де культурна спадщина, флора і фауна є головними визначними пам'ятками для туристів.

Африка є одним із найбільш важливих регіонів для екотуризму через свої унікальні дикі природи та збереження біорізноманіття. Країни, як-от Кенія, Танзанія, Намібія та Ботсвана, пропонують сафарі, що дозволяють спостерігати за дикою природою в її природному середовищі. Ці країни активно розвивають екотуристичну інфраструктуру, спрямовану на захист тварин і природних ландшафтів. Проте ці території також стикаються з викликами, такими як браконьєрство та деградація земель, що загрожує екосистемам.

Азія, особливо Південно-Східна та Південна Азія також активно розвиває екотуризм. Непал та Індія пропонують екотуристичні програми в Гімалаях, включаючи трекінг та експедиції до національних парків. Малайзія, Таїланд і В'єтнам стають популярними напрямками для екотуристів, які шукають унікальні природні ландшафти та вивчення місцевих культур.

У Європі розвиток екотуризму зосереджений на захисті культурної та природної спадщини. Дослідниця І. Мареха та інші зазначають, що ємність ринку сталого туризму зросте до 336 мільярдів доларів США між 2023 і 2027 роками.

Середньорічний темп зростання становить 9,5%. Європа має найвищі темпи зростання -

37,8% серед інших регіонів протягом аналізованого періоду [17]. Це підтверджує прогноз обсягу європейського ринку до 2032 року включно на рис. 2.1.

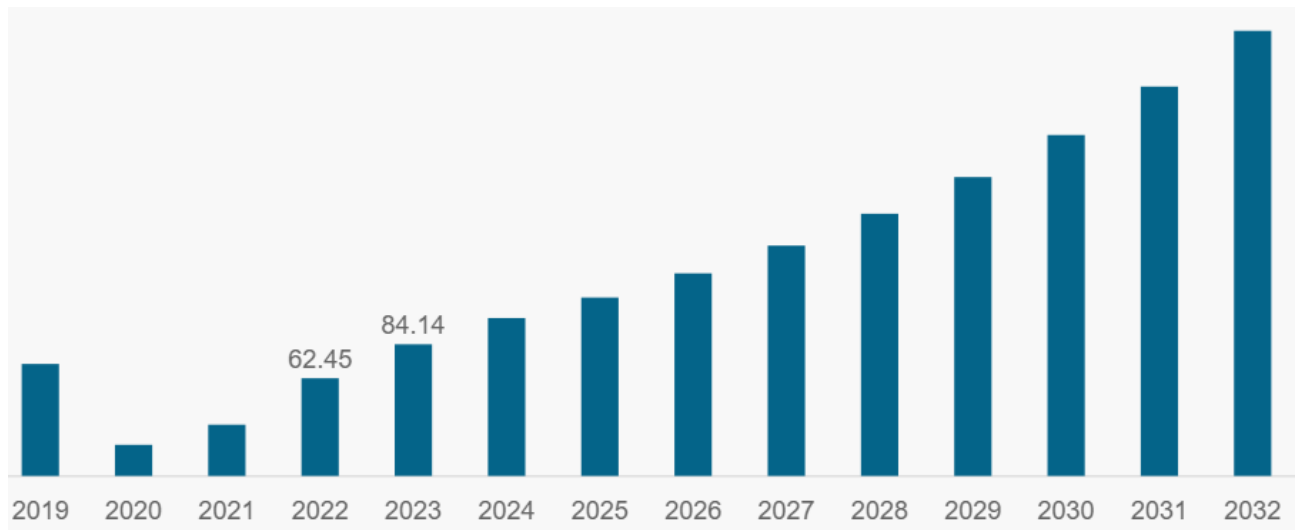

Рис. 2.1 Прогноз обсягу європейського ринку екотуризму до 2032 року, млрд. дол. США [22]

Статистичний аналіз дозволяє зробити висновок, що Європа є провідним і домінуючим екологічним кластером на світовому ринку сталого туризму, що відображено у табл. 2.1, в якій відображено країни, які займають 20-ку за Індексом сталого туризму.

Таблиця 2.1

Рейтинг 20-ки країн за Індексом сталого туризму у 2021р. [17]

№ з/п	Країна	№ з/п	Країна
1	Швеція	11	Швейцарія
2	Словаччина	12	Данія
3	Фінляндія	13	Литва
4	Австрія	14	Хорватія
5	Естонія	15	Німеччина
6	Франція	16	Чехія
7	Латвія	17	Угорщина
8	Ісландія	18	Бельгія
9	Словенія	19	Португалія

10	Норвегія	20	Іспанія
----	----------	----	---------

Скандинавські країни (Норвегія, Швеція, Фінляндія) активно розвивають еко- та авантюрний туризм, зосереджуючись на дбайливому використанні природних ресурсів. Альпійський регіон також є популярним напрямком для екотуристів завдяки своїм національним паркам і чистому довкіллю.

США є розвиненою країною у сфері екотуризму. Окрім того, що вони приймають і відправляють найбільше екотуристів з усього світу, вони ще й мають досконалу розгалужену внутрішню систему екотуризму. Зосередження уваги на питанні екотуризму сприяло популяризації екотуризму, зменшенню кількості виїзних туристів і, таким чином, збільшенню кількості внутрішніх туристів.

Латинська Америка стала одним із центрів екотуризму завдяки своїй багатій природній спадщині та різноманітним екосистемам. Коста-Рика є світовим лідером у сфері екотуризму, відома своїми національними парками, де збережено біорізноманіття. Країна активно розвиває стратегії сталого розвитку, що поєднують туризм із захистом природи. Інші країни регіону, як Бразилія (Амазонка), Перу та Еквадор (Галапагоські острови), також відіграють важливу роль у глобальному екотуризмі [34].

У Північній Америці розвиток екотуризму ґрунтується на потужній мережі національних парків, таких як Єллоустон, Гранд-Каньйон і Йосеміті в США, а також канадські природні заповідники. США та Канада активно впроваджують політику сталого розвитку в національних парках, заохочуючи екологічну освіту та відповідальне ставлення до природи.

Ключовими напрямками розвитку екотуризму є:

- подальше впровадження практик сталого розвитку в туристичну інфраструктуру;
- підтримка місцевих громад, забезпечення їх активної участі у туристичній діяльності;
- інвестування у збереження природних територій і біорізноманіття;

– розвиток технологій. Які допоможуть зменшити вплив туризму на природу.

Екологічний туризм має виклики, які можуть мати економічний аспект розвитку екотуризму, представлені у табл. 2.2, де визначені причини та наслідки для розвитку екологічного туризму.

Таблиця 2.2

**Виклики, які загрожують сталому розвитку екотуризму
(розроблено автором на основі [34])**

Причини	Наслідки
Зростання кількості туристів	Надмірне навантаження на екосистеми, їх деградація
Ризик комерціалізації	Ризик втрати первинної екологічної мети
Зміна клімату	глобальні кліматичні зміни створюють загрози для природних об'єктів, що є привабливими для екотуристів, як-от коралові рифи чи льодовики

Майбутнє екотуризму залежить від того, наскільки вдасться збалансувати екологічну, економічну та соціальну складові, що є важливим задля запобігання загроз вищезазначених викликів.

Екологічний туризм продовжує залишатися перспективним напрямком глобальної туристичної індустрії, допомагаючи не тільки зберігати природу, але й сприяти розвитку місцевих економік та культур. Даний вид туризму є потужним інструментом для сталого розвитку, збереження біорізноманітності та економічного підтримання в багатьох регіонах світу.

2.2 Дослідження стану розвитку екологічного туризму в Україні

Екологічний туризм має значний потенціал у розвитку екологічного туризму завдяки наявності цінних об'єктів природи в Україні. Більшість природних комплексів України є об'єктами екологічного туризму та входять до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Україна є членом ЮНЕСКО з 1954 року. За цей час країна ініціювала низку міжнародних програм і проєктів, зокрема, дала поштовх до розробки і прийняття у 1978 році Декларації про расу та расові забобони.

Розвиток екотуризму в Україні підтримують такі спеціальні програми: міжнародний фонд «Відродження», фонд «Євразія» та інші.

Екотуризм в Україні має потенціал стати основним чинником стабільного і динамічного збільшення надходжень до бюджету та сприяти розвитку інших секторів економіки. Тому необхідно імплементувати законодавство щодо основних аспектів його функціонування та створити сприятливі умови для підприємств, установ та організацій, що займаються екотуризмом.

Сьогодні екотуризм є одним з основних напрямків розвитку туристичної галузі та у 1990 році отримав офіційний статус, що дозволило організовувати щорічні екологічні заходи, такі як щорічний Всесвітній конгрес з подорожей та екотуризму «Annual World Congress on Travel & Ecotourism», а також правозасновувати неприбуткові організації.

Важливість екотуризму для сталого розвитку була підкреслена в Декларації ООН 2002 року. У ній зазначено, що роль екотуризму полягає не лише у забезпеченні сталого розвитку, але й у місцевому економічному розвитку, а також для місцевого економічного розвитку. Роль екотуризму була посилена не тільки в економічному розвитку регіону, але й у збереженні природного середовища. Це пов'язано з тим, що захист довкілля в такий спосіб не тільки менш витратний, але й приносить значні вигоди, тому що захист навколишнього середовища в такий спосіб не тільки не вимагає великих витрат, але й приносить значну користь, тому що він не тільки не вимагає великих витрат,

але й приносить значну користь, тому що він не тільки не вимагає великих витрат, але й приносить значну користь. Однак, для розвитку екотуризму в Україні недостатньо імплементувати міжнародні заходи та норми. Для розвитку екотуризму в Україні недостатньо імплементування міжнародних заходів і норм. Тому необхідно створити відповідну законодавчу базу та розробити стратегію розвитку туризму в Україні. Тому необхідно створити відповідну законодавчу базу та розробити стратегію розвитку екотуризму в Україні для досягнення поставлених цілей [34].

З 2017 року в Україні функціонує Національна туристична організація, вона має на меті організацію та консолідацію туристичної галузі органів державної влади, місцевого самоврядування та зростання мережі регіональних організацій з метою підтримки сталого розвитку туристичної сфери в Україні [37].

Далі представимо у табл. 2.3 унікальні природні об'єкти, які охороняють в Україні та мають велике екологічне значення для країни та екотуризму.

Таблиця 2.3

Унікальні природні об'єкти України (розроблено автором на основі [4])

№ з/п	Назва об'єкта	Унікальність	Місцезнаходження
1	2	3	4
1	Букові праліси Карпат та інших регіонів Європи	Об'єднують Україну із Словаччиною. 78 окремих лісових масивів знаходяться у 15 країнах світу, 12 з них – 25% – в Україні	Закарпатська, Івано-Франківська область
2	Національний дендрологічний парк «Софіївка»	Має систему озер і каналів, штучних гротів, скель, водоспадів, фонтанів; має велику кількість різних видів дерев і	Черкаська область

		кущів, у тому числі екзотичних, завезених з різних куточків світу	
3	Олешківські піски	Найбільший пустельник в Європі, має дюни до 5 метрів,	Херсонська область
4	Дністровський каньйон	Один із найглибших в Європі. Мешкають рідкісні тварини	Простягається через 4 області

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4
5	Біосферний заповідник «Асканія-Нова»	Один із найстаріших у світі. Має багатий рослинний та тваринний світ, зокрема рідкісні тварини	Херсонська область

Україна має багатий природний фонд, що складається з національних парків, заказників, дендропарків, структура категорій природозаповідання зазначається рис. 2.2. Дані складові природного фонду на нашу думку є важливими об'єктами природно-заповідного фонду країни, особливо в умовах сьогодення.

Рис. 2.2 Структура категорій природозаповідання, загальнодержавні та місцеві об'єкти ПЗФУ (станом на 01.01.2022)[13]

Національні парки є особливими територіями, де природа зберігається в її первозданному стані, а також пропонується розвинена екотуристична інфраструктура. Екотуризм та національні парки України взаємозв'язані, оскільки національні парки в Україні є важливими центрами екологічного туризму та відтворення природного середовища [26].

Далі розглянемо частки природних заповідних фондів в Україні у рис. 2.3 по областях.

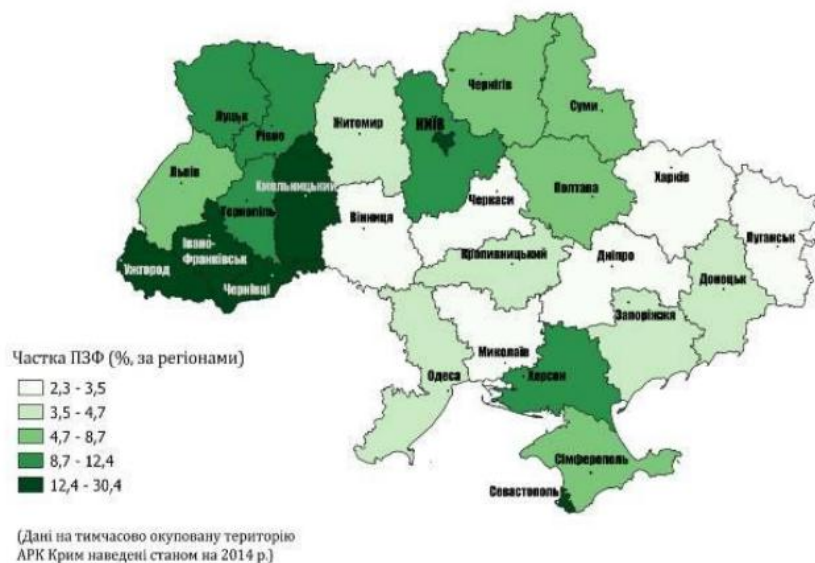

Рис. 2.3 Частка ПЗФУ станом на 01.01.2022, (% за регіонами) [13]

ПЗФУ має низку штучних об'єктів: 28 ботанічних садів, 62 дендропарки, 13 зоологічних парків¹⁰, та 588 парк-пам'яток садово-паркового мистецтва¹¹ (ППСПМ). Серед штучних об'єктів загальнодержавного значення 18 ботанічних садів, 20 дендрологічних та 7 зоологічних парків, 89 ППСПМ [13].

Автор роботи [13] порівнює території природно-заповідний фонд України загальнодержавного та місцевого значення від загальної площі адміністративно-територіальних одиниць. За даними рис. 2.4 можемо зробити висновок, що серед територій загальнодержавного значення більшу площу займає природно-заповідний фонд у м. Севастополь (30%), а серед територій місцевого значення найбільшу площу займає територія природно-заповідного

фонду у м. Київ (майже 15%) від загальної площі адміністративно-територіальних одиниць по Україні.

Створення нових об'єктів природно-заповідного фонду є одним із найефективніших механізмів охорони цінних природних територій. У 2021 році спадкові процентні ставки впали втричі порівняно з попереднім роком. Таким чином у 2021 році створено понад 10 тис. га природно-заповідного фонду, що становить 3,6% від планів Стратегії 2030, а також планів органів місцевого самоврядування та Мінприроди.

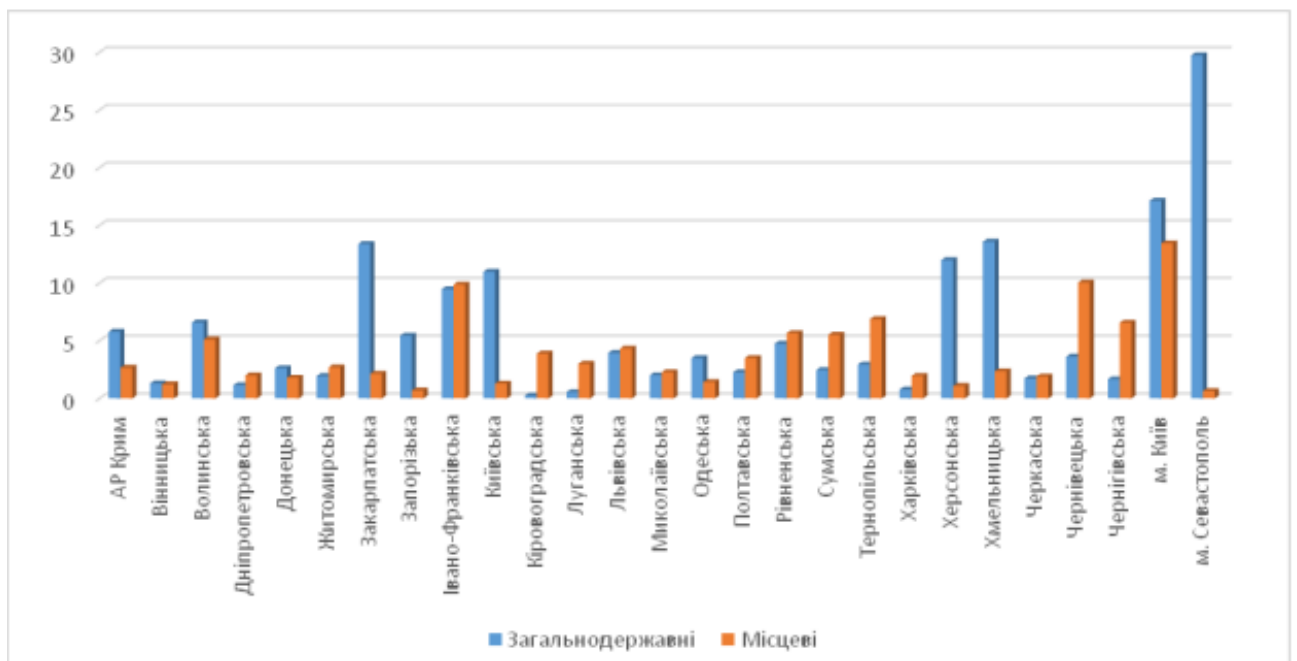

Рис. 2.4 Порівняння територій ПЗФУ загальнодержавного та місцевого значення (%) від загальної площі адміністративно-територіальних одиниць [13]

У табл. 2.4 зазначено план та порівняння територій ПЗФУ із заповідання природних територій по областях України до 2030 року [24].

Парковий туризм в Україні дозволяє відвідувачам насолоджуватися природною красою та досліджувати унікальні екосистеми, зберігаючи при цьому їхню непорушність та красу. Також він сприяє розвитку місцевих

громад, створюючи нові можливості для розвитку екологічної туристичної інфраструктури та створення робочих місць.

Для розвитку природоохоронних зон в Україні та їх об'єднання у цілісний порядок створили Всеукраїнську громадську організацію «Асоціація природоохоронних територій України». Вона забезпечує підтримку об'єднань природоохоронних територій: сприяє об'єднанню природоохоронних територій в різних регіонах України та розвитку їхньої співпраці для досягнення спільних цілей; проведення науково-дослідної та освітньої роботи: здійснює науково-дослідну діяльність у сфері природоохоронних територій, сприяє обміну досвідом та знаннями між учасниками галузі та організовує освітні заходи для громадськості; підтримує розвиток законодавства та політики у сфері охорони природи: співпрацює з урядовими та неурядовими організаціями для розробки та впровадження ефективних природоохоронних законів та стратегій; підвищує рівень управління природоохоронними територіями: надає підтримку та консультації управлінцям та співробітникам природоохоронних територій для підвищення їхньої ефективності та професійного розвитку [20].

Таблиця 2.4

План України із заповідання цінних природних територій до 2030р. [24]

Назва регіону	Кількість нових ПЗФ, одиниць	Кількість розширених ПЗФ, змінено межі (без зміни площі*)	Кількість скасованих ПЗФ	Частка ПЗФ, створена у 2022 році, % (від площі області)	Частка ПЗФ, створена у 2022 році, га
Україна	98	9	1	0,085 %	51332,0614 га
Одеська	1	2	—	0.35 %	11622,8867 га
Чернівецька		1	—	0,016%	131,0 га
Чернігівська	2	—	—	0,01 %	363,1 га
Київська	33	2	1	0,025 %	767,026 га
Полтавська	3	—	—	0,12 %	366, 7644 га
Львівська	6	1	—	0,004 %	0.345 га

Донецька	1	1	–	0,027 %	720,2616 га
Тернопільська	11	–	–	0,019 %	277,76 га
Черкаська	10	1*	–	0.32 %	6867,307 га
Рівненська	12	–	–	1.25 %	25147,007 га
Закарпатська	1	1	–	1.44%	18004,2662 га
Житомирська	5	–	–	0,021 %	548,3575 га
Волинська	2	1*	–	0,03%	62,71 га
Кіровоградська	3	–	–	0,004%	112,21 га
м. Київ	8	–	-	0.34 %	289,09 га

Протягом останніх років сфера екологічного туризму переживає нелегкі часи через війну в Україні, під час якої зафіксовано кілька сотень заборонених Женевською конвенцією порушень проти екології на території України, що спричиняє негативні наслідки для розвитку екологічного туризму в країні. Забруднення природних екосистем в Україні у воєнний час є серйозною екологічною проблемою, яка впливає не тільки на навколишнє середовище, але й на здоров'я людей та економічний стан країни.

Туризм в східній, центральній та південній Україні повністю зупинився, відбулась багатомільйонна міграція населення всередині держави, а також багато людей виїхало з України за кордон через воєнні дії в країні [35]. Військові дії спричиняють масштабне руйнування природних ресурсів, підвищення рівня забруднення та зниження екологічної безпеки. Існує Центр екологічних ініціатив “Екодія” – це громадська організація, яка об’єднує експертів та активістів навколо ідеї збереження довкілля через вплив на прийняття рішень. Працівники та волонтери Екодії здійснюють моніторинг шкідливого впливу на довкілля, яку спричинила російська агресія та позначають всі випадки на інтерактивній мапі. Далі вважаємо важливим розглянути основні фактори забруднення екосистем у воєнний час.

Забруднення ґрунтів і води від бойових дій. Використання важкої техніки та вибухових речовин: вибухи, обстріли та застосування важкої артилерії призводять до руйнування обґрунтованих шарів і викиду токсичних речовин у

навколишнє середовище. Ракетне паливо, вибухові матеріали, металеві уламки та залишки боєприпасів спричиняють шкідливі хімічні речовини (свинець, мідь, кадмій, нітрати), які можуть проникнути у ґрунт і водоносні горизонти. Забруднення водних об'єктів: у результаті бойових дій руйнуються технічні споруди, каналізаційні системи та очисні споруди, що спричиняє викиди забруднень у річки, озера та моря. Забруднення води хімічними речовинами, нафтою та важкими металами є серйозною загрозою для водних екосистем.

Лісові пожежі та руйнування лісових екосистем. Пожежі від обстрілів: артилерійські обстріли та ракетні удари часто призводять до лісових вогню. Великі лісові масиви знищуються вогнем, що руйнує біорізноманіття, знищує середовище проживання багатьох видів тварин і рослин, а також сприяє викиду в атмосферу великих кількостей вуглекислого газу (CO_2). Масове вирубування лісів: через військові дії виникає потреба у деревині для побудови оборонних споруд та інших потреб армії, що підвищує рівень незаконного вирубування лісів, особливо в карпатському регіоні.

Руйнування промислових об'єктів і забруднення повітря. Пошкодження заводів та промислових підприємств: військові удари на підприємствах хімічної, металургійної та нафтопереробної промисловості призводять до викиду небезпечних речовин у повітрі та ґрунт. Таким чином, на сході України, де зосереджені промислових підприємств, військові багато дій викликали значне забруднення довкілля токсичними речовинами. Викиди шкідливих речовин в атмосфері: вибухи боєприпасів та горіння палива призводять до викиду в атмосферу значно шкідливих шкідливих газів, таких як оксид азоту (NO_x), сірки (SO_2) та вуглекислий газ (CO_2). Це погіршення якості повітря, особливо в міських зонах.

Радіоактивна загроза. Запорізька атомна електростанція - одна з найбільших екологічних загроз є бойові дії поблизу великих об'єктів атомної енергетики. Атаки на інфраструктуру Запорізької АЕС підвищують ризик радіаційного забруднення. Пошкодження або виведення з ладу системи охолодження реакторів може призвести до витоку радіоактивних

речовин. Наслідки аварії на ЧАЕС, військові дії в зоні відчуження навколо Чорнобильської АЕС також викликають занепокоєння. Переміщення військової техніки може підняти радіоактивний пил, який накопичився після катастрофи 1986 року.

Екологічні наслідки для біорізноманіття. Загибель та міграція тварин, знищення природного середовища, знищення лісів, полів і заповідників внаслідок обстрілів і пожеж призвело до втрати природного середовища для багатьох видів флори та фауни. Це змушує тварин залишити своє місце проживання або гинути внаслідок браку їжі та води. Порушення міграційних шляхів: військові дії можуть впливати на міграційні шляхи птахів та інших видів тварин, що призводить до зміни екосистеми та порушення природних циклів.

Зменшення рідкісних видів та їх вимирання. Військові дії призводять до зникнення рідкісних і зникаючих видів, особливо тих, що мешкають у невеликих ареалах або залежать від специфічних екосистем, які постраждали через війну [10].

Наслідки для здоров'я людей та місцевих громад. Погіршення якості питної води, забруднення водою важкими металами, хімікатами та нафтою впливає на якість питної води, що може спричинити отруєння, поширення інфекційних захворювань та проблеми зі здоров'ям у місцевого населення. Зростання ризику захворювань органів дихання, підвищений рівень забруднення повітря через викиди шкідливих речовин і дим від пожежі проблеми з дихальними шляхами, алергії та зниження загального стану здоров'я.

То ж, можемо представити приклади наслідків повномасштабної війни в Україні для довкілля країни та шляхи відновлення у табл. 2.5. Зазначені наслідки в даний час важко, а деколи навіть неможливо об'єктивно оцінити збитки через бойові дії на окупованих територіях України у зв'язку відсутності доступу до місць, які зазнали руйнувань та пошкоджень. Але подальшого відновлення територій, які зазнали руйнувань.

Екологічний туризм як перспективний напрям туристичної індустрії досить швидко розвивається в умовах індустріалізації та урбанізації населення. При розумній та відповідальній організації екологічний туризм може стати джерелом реальної фінансової підтримки природоохоронним територіям та підвищити значення природних місцевостей, які потребують збереження в недоторканому стані [25]. Оскільки війна має значний вплив на навколишнє середовище, важливо враховувати збереження довкілля в процесі відбудови та дотримуватися «Принципів зеленої післявоєнної відбудови в Україні».

Таблиця 2.5

Наслідки війни в Україні для довкілля(розроблено автором на основі [10])

№ з/п	Випадок та місце ²	Дата	Вплив на довкілля	Шляхи відновлення
1	2	3	4	5
1	Пожежа у Луганському природному заповіднику «Трьохізбенський степ»	27.05.2022	Винищено 17 тисяч гектарів лісу. Постраждав Національний природний парк «Кремінські ліси» та відділення Луганського природного заповідника «Трьохізбенський степ», де ростуть рідкісні види рослин,	Максимальне зниження впливу людини
2	Атака на цивільний танкер Millennium Spirit, 25 лютого та 7 липня 2022 року, Чорне море	25.03.2022 4 та 7.07.2022	Розлиття нафти у Чорне море, що загрожує забрудненню води та повітря через обстріли та горіння кораблів, загроза загибелі морських організмів та зміни у харчових ланцюгах	Супутникові знімки для моніторингу науковцями. Зробити природоохоронними ділянки, які потребують відновлення, що сприятиме їх відновленню

3	Атака на енергетичну систему України: обстріл Ладжинської ТЕС, місто Ладжин	Жовтень-листопад 2022	Витік палива, викид у повітря сажі, твердих часток діоксиду азоту, діоксиду сірки, важких металів. Розповсюдження речовин небезпечно для людей, небезпека пришвидшення зміну клімату	Подолання наслідків від пожеж на енергооб'єктах. В подальшому необхідно відмовитися від викопного палива
---	---	-----------------------	---	---

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5
4	Підриг греблі Каховської ГЕС	6.06. 2023	Затоплені вразливі екосистеми, у національних парках та інших об'єктах ПЗФУ. У Дніпро-Бузький лиман вимило токсичні речовини. У Чорне море потрапила велика кількість прісної забрудненої води	Ряд додаткових польових досліджень на уражених територіях із залученням фахових науковців та подальшого моніторингу

На нашу думку розвиток екологічного туризму можливе за наступних умов:

- Збереження природного потенціалу, природоохоронних територій (гори, ліси, степи, річки та озера);
- Підтримка з боку влади, зокрема створення сприятливих умов для інвестицій у цю сферу та підтримки місцевих ініціатив;
- «Перспективними для заповідання у майбутньому є сильно забруднені сільськогосподарські землі, які потребують консервації» [10].
- Розвиток інфраструктури (доступ до транспортного сполучення).

Всесвітньою туристичною організацією визначено наступні тенденції розвитку екологічного туризму:

- Екотуризм став одним із глобальних напрямків туристичної сфери, що сприяло забезпеченню фінансової підтримки природоохоронної системи. Це дозволить сфері індустрії туризму забезпечити збереження природоохоронних ділянок;

- Створення умов, за яких природоохоронні дії будуть економічно вигідними населенню, різноманітним організаціям, рестораціям, тощо.

Для забезпечення розвитку екотуризму в післявоєнній Україні необхідно створювати нову туристичну інфраструктуру та розвивати існуючу туристичну інфраструктуру на територіях з високим потенціалом у цьому напрямку. Даний напрям може включати в себе будівництво туристичних маршрутів, екопоселень, будівництво об'єктів для відпочинку на природі. Також важливо розвивати туристичні послуги, які сприяють екологічному розвитку регіону, наприклад, екологічно чисте харчування та використання екологічно чистих матеріалів у будівництві. Україна приймає участь у міжнародних програмах сертифікації, приклади наведено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Стан розвитку екологічного туризму в контексті участі України у міжнародних програмах сертифікації «Green Key» та «Blue Flag»[19; 149]

Місце розташування ¹	Інфраструктурний об'єкт ²
Екоготелі	
Київська обл.	Екодім «Maison Blanche» (Березівка)
	Екодім «Maison Blanche» (Mytnitsa)
м. Київ	Radisson Blu Hotel, Kyiv Podyl
	Екодім «Maison Blanche B&B»
	Park Inn by Radisson, Kyiv Troyitska
	Radisson Blu Hotel Kyiv
	Inter Continental Hotel
Івано-Франківська обл.	Radisson Blu Resort Bukovel
Екопляжі	
Одеська обл.	Пляж «Фонтанка 2» або «Zanzibar B Black Sea Riviera Beach»
	Пляж «Ланжерон»
	Пляж «Sun Dali B Sun Yard Beach»
	Пляж «Caletón»
	Пляж «Чорноморська Рів'єра»
м. Маріуполь	Пляж «Піщаний»

м. Київ	Пляж «Золотий»
	Пляж «Дитячий»
	Пляж «Пуща В Водиця»
	Пляж «Венеція»
	Пляж «Галера»
	Пляж «Веселка»
	Пляж «Omelca»

Результати аналізу даної таблиці свідчать про те, що в Україні є екоготелі, екопляжі, значна їх кількість зосереджена у місті Київ та Київській області, в Одеській області, де знаходиться морський порт.

Далі розглянемо порівняльну характеристику потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні та Європі у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Порівняльна характеристика потенціалу розвитку екологічного туризму в Україні та Європі[12; 11- 12]

Ознака	Україна	Європа
1	2	3
Кількість природоохоронних територій	Значна кількість, зокрема 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, ботанічні сади, зоологічні парки, парки-пам'ятки садовопаркового мистецтва, дендрологічні парки	Понад 10000 природоохоронних територій
Доходи від туризму у ВВП за 2019 р.	3,1 %	10,3 %
Розмір ринку екотуризму	Швидкий розвиток в останні роки, потенціал для подальшого зростання	Один з найбільших зростаючих ринків екотуризму в світі
Популярні напрямки	Карпати, Полісся, Херсонщина, Полтавщина, Крим	Альпи, Скандинавія, Балкани, Іспанія, Португалія

Обсяг внутрішнього ринку у 2021 р.	45 млн	260 млрд
Кількість робочих місць у екотуризмі у 2019 р.	Більше 2000	Більше за 27 млн
Частка екотуризму у туристичних послугах	-	16 %

Продовження таблиці 2.7

1	2	3
Частка туристів, які обрали сталий туризм у своїх подорожах	-	51%
Частка туристів, які перевіряють екологічні та соціальні аспекти туристичних послуг перед покупкою туру	-	35%
Типи турів	Гірські походи, екскурсії в національні парки, оздоровчі тури на курортах	Велотури, каякінг, піші прогулянки, екоспа, сафари
Наявність інфраструктури	Значна частина територій не обладнана, але є деякі обладнані маршрути, а також проживання в гірських селах і курортах	Розвинена інфраструктура, зокрема обладнані маршрути, готелі, туристичні центри, транспортні засоби тощо

Ці показники свідчать про суттєві відмінності в розвитку екотуризму в Україні та Європі. У країнах Європи зростає участь в екологічному туризмі. Проте, оскільки Україна має велику кількість природних ресурсів і природних об'єктів, потенційно привабливих для туристів, існує великий потенціал для розвитку цієї галузі [12].

В Україні спостерігається розвиток екотуризму, порівняно з 2010 роком, про свідчать дані табл. 2.8. Згідно даних таблиці можемо зробити

висновок, що екологічний туризм зазнав значного розвитку в Україні з 2010 року, про що свідчить збільшення кількості садиб, кількість розміщених осіб у садибах та збільшилась загальна площа садиб.

Таблиця 2.8

Показники розвитку екологічного туризму України у період 2010-2022 рр. [39]

Показники	Роки					Відносне відхилення, 2022 до 2010, (%)
	2010	2013	2015	2019	2022	
Кількість садиб, од.	253	313,5	256,3	258,5	412,5	179,3
Кількість розміщених осіб	55796,4	54942,8	43242,1	54178,3	87880,1	171,6
Середня місткість садиб, місць	12,1	13,86	14,85	13,97	14,52	132
Загальна площа садиб	54367,83	72584,82	78329,24	80565,1	99892,21	202,4
В т. ч. житлова	22865,81	32986,47	32120,66	28113,25	48140,4	232,1

Для збереження природних екосистем України необхідно почати зараз прискорене заповідання важливих природних територій, що дозволить зберегти природні екосистеми від негативного впливу людини, які не зазнали сильного впливу під час війни, зокрема і на тимчасово окупованих територіях країни. Є приклади інших країн стосовно призупинення розвитку туристичної сфери під час війни, але які відновили туризм в країнах після її завершення, тому маємо надію на відновлення туризму і в Україні [10].

2.3 Характеристика потенціалу екологічного туризму в Харківській області

Харківська область має значний потенціал для розвитку екологічного туризму завдяки своїм природним ресурсам, культурному спадщині та розвиненій інфраструктурі. Розвиток цього сектору може сприяти не тільки збереженню природи та культурної спадщини, але й сприяти економічному зростанню та розвитку місцевих громад.

О. Рибалова та інші дослідники відмічають збільшення кількості площі лісів у Харківській області, що пояснюють «змінюючою віковою структури, а також впровадженням науково - обґрунтованих технологій лісовирощування» [30].

Харківська область має кілька природоохоронних територій, включаючи Біловодський національний природний парк, який відомий своїми лісами та річковими долинами. Крім того, є ряд природних заповідників, таких як Харківський національний дендрологічний парк, що пропонують можливості для екологічного туризму, зберігають унікальні екосистеми та видове різноманіття. Національний природний парк «Слобожанський» було створено з метою збереження та відтворення унікальних природних систем Слобожанщини. Відомий різноманітним ландшафтів, які поєднують природні зони Полісся й лісостепу. Слобожанський національний парк має унікальний та єдиний на Харківщині комплекс реліктових гіпсово- та осоково-сфагнових боліт; має різноманіття природи: різні види лісів (сосновий, мішаний та листяний), нагірну діброву; містить розгалужену рекреаційно-туристичну базу: екологічні стежки та зони для наметових містечок, облаштовані рекреаційні пункти та туристичні маршрути [26].

У Харкові проводяться різноманітні екофестивалі, спрямовані на підвищення екологічної свідомості, популяризацію сталого способу життя та заохочення ініціатив, спрямованих на збереження навколишнього середовища. У Харкові відбувся перший фестиваль зеленої культури «GreenFest», в ході якого висадили 1,5 тисяч дерев; провели екологічний ярмарок, майстер-класи та конкурси. Також ще відомим та цікавим був фестиваль «Гомільшанський Екотоп», який проходив на території національного природного парку «Гомільшанські ліси». Метою цього фестивалю було привернення уваги до проблем охорони природи, об'єктів природно-заповідного фонду, популяризація охорони природи, гармонійного життя та відпочинку на природі. Програма фестивалю включала в себе різноманітні майстерні, пов'язані з традиціями, з раціональним використання природних ресурсів та збереженням природних об'єктів.

Основною частиною складової природного довкілля області є тваринний світ. На Харківщині «мешкають 436 видів хребетних тварин, з яких 122 види занесені до Червоної книги України, 39 видів занесені до Європейського Червоного списку тварин, 194 види занесені до Червоного списку області. Із 90 видів мігруючих тварин, які потребують охорони на території області, 81 вид віднесено до категорій зникаючих, цінних та рідких, що підлягають особливій охороні» [30].

Деякі з найпоширеніших видів риб, які можна зустріти у водоймах області, включають: карася, линя, окуня, судака, щуки. Крім цих видів, в Харківській області також можна зустріти такі види риб, як карп, плітка, лящ, амур, товстолобик та інші. Тому важливою задачею є збереження та відновлення біорізноманіття іхтіофауни області шляхом захисту водойм та природних середовищ, в яких вони існують. Це створює унікальні можливості для екскурсій, спостережень за дикою природою та екологічних досліджень.

Основні водойми Харківщини - це річки, ставки, озера та водосховища. Область перетинається річками Харків, Уди та Северський Донець, які надають можливості для водних видів розваг та активного відпочинку. Більше того, в

області є багато озер, які приваблюють любителів риболовлі, водних видів спорту та відпочинку на природі, їх приклади містяться у рис. 2.5. Далі розглянемо приклади природних пам'яток Харківщини.

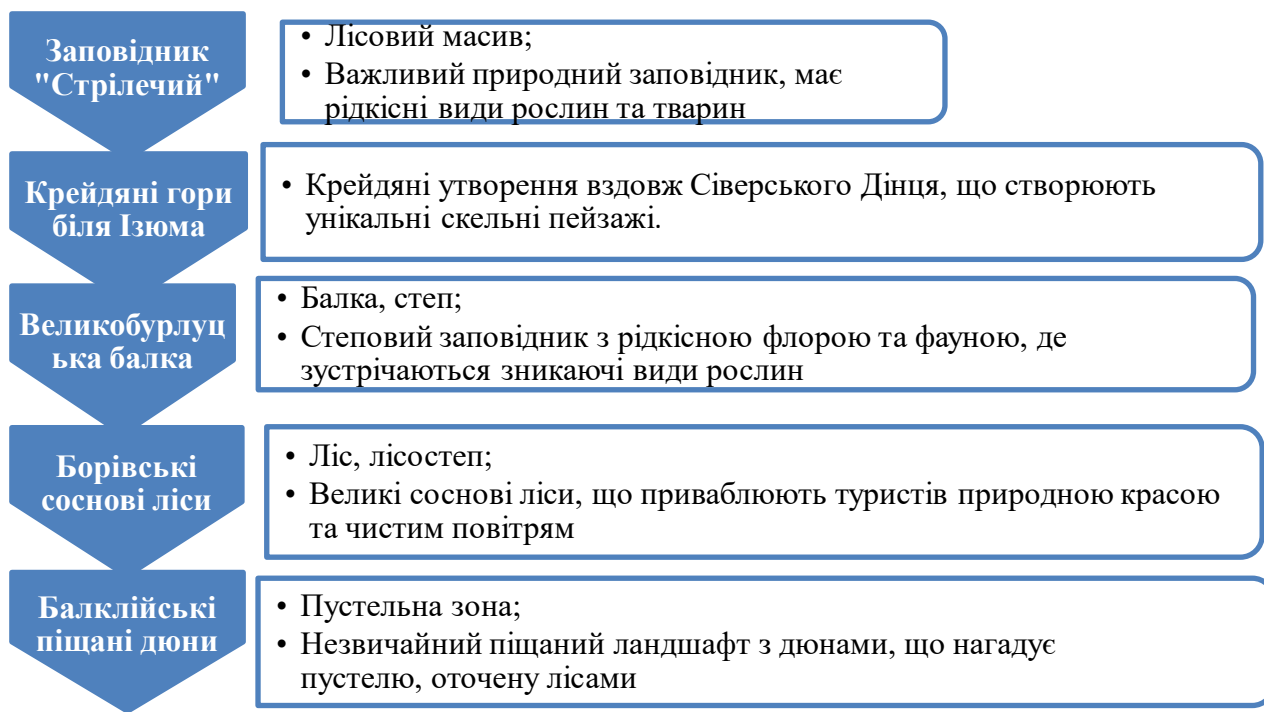

Рис. 2.5 Природоохоронні пам'ятки Харкова (розроблено автором на основі [30])

Ці пам'ятки відображають різноманіття природних ландшафтів Харківщини, які варіюються від лісів і степів до річок і озер.

У Харківській області існують чудові парки, зелені садиби та усадьби, які пропонують відвідувачам можливість насолодитися природною красою та історичними пам'ятками. Історична спадщина Харківщини багата на різноманітні пам'ятки, що відображають різні етапи історії та культури регіону. Унікальність деяких з них розглянемо у табл. 2.9.

Харків є великим містом з розвинутою інфраструктурою, що забезпечує легкий доступ до природних об'єктів та зручність для туристів. Останнім часом спостерігається зростання інтересу до екотуризму на Харківщині. Туристична інфраструктура Харківщини розвивається, щоб задовольнити потреби та

очікування відвідувачів. Це призводить до розвитку інфраструктури для туристів, наприклад: готелі, кемпінги, маршрути пішохідних та велосипедних прогулянок.

Таблиця 2.9

Пам'ятки Харківщини (розроблено автором на основі [31])

Назва пам'ятки	Унікальність	Рік створення
Садиба «Мерчиково»	Відома парками та архітектурними спорудами. Підходить для прогулянок серед величних дерев та квітучих кущів	1866 рік
Усадьба «Краснокутська»	Славиться своїм величним парком та архітектурними пам'ятками	XIX століття, точний рік створення не відомо
Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Шарівський парк»	Відомий своїм ландшафтним дизайном, створеним у стилі англійського пейзажного парку. Парк розташований на території старовинного маєтку, і в ньому ростуть рідкісні види дерев і чагарників.	Заснований у 1800-х роках. Офіційний статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва отримав у 2000 році
Садиба «Фельдман Екопарк»	Відома різноманітною флорою та фауною регіону. Тут є зоопарк, ботанічний сад та провести час на природі	2006 рік
Центральний парк культури	Є одним з найбільших парків області. Він пропонує відвідувачам красиві алеї, великі простори для прогулянок та відпочинку, а також дитячі майданчики	1907 рік
Національний природний парк «Гомільшанські ліси»	Один із найстаріших національних парків України, з дубовими та сосновими лісами, багатими флорою та фауною.	2004 рік

Вищезгадані пам'ятки є лише частиною багатой історичної спадщини Харківщини, яка приваблює туристів та дослідників з усього світу. Ці місця надають чудові можливості для екотуризму, де можна насолоджуватися природною красою та активно відпочивати на свіжому повітрі.

У Харкові та інших містах України використовують екологічний підхід у готелях та садибах: використання безпечних миючих засобів, економні душі, санвузли, біде; вироблення світла за допомогою сонячної енергії; очищення стічних вод. Деякі готелі використовують лише екологічно чисті продукти,

відмовляються від використання пластику, використання екологічного (істівного) посуду. Ці приклади показують, як екологічний туризм сприяє відповідальному використанню природних ресурсів та захисту довкілля та те, що готель є дружнім до навколишнього середовища. Такі заклади отримують відповідний диплом міжнародної організації. В Україні поширена програма «Зелений ключ», розроблена французькою компанією FEE та датською HORESTA. В даних програмах акцент робиться на збереження природних ресурсів та зменшення негативного впливу людини на довкілля.

Хоча Харківська область має значний потенціал для розвитку екологічного туризму, але стикається з рядом проблем, які ускладнюють цей процес:

- забруднення довкілля. Наявність промислових підприємств та транспортних маршрутів може призвести до забруднення повітря, води та ґрунту, що негативно впливає на екологічний стан регіону та здоров'я місцевого населення.

- забруднення повітря, ґрунтів, водних ресурсів від снарядів та бомб, що призводить до знищення екосистем та втрата біорізноманіття. Це може призвести до зменшення привабливості місцевих туристичних маршрутів та водойм.

- недостатній розвиток інфраструктури. Недостатньо розвинена туристична інфраструктура, включаючи готелі, ресторани, туристичні маршрути та інші послуги, може ускладнити приваблення туристів до екологічних об'єктів Харківщини.

- низька екологічна свідомість. Відсутність усвідомлення місцевим населенням важливості охорони природи та біорізноманіття призводить до небального відношення до навколишнього середовища та погіршення стану природних об'єктів.

- відсутність фінансування. Недостатнє фінансування з боку держави та місцевих органів влади ускладнює розвиток екологічного туризму та збереження природних ресурсів області.

– конфлікти з місцевим населенням. Великий потік туристів може викликати конфлікти з місцевим населенням через перенаселення, забруднення та руйнування місцевого середовища.

– окупація частини території, мінування територій, в тому числі і парків можуть призвести до пошкодження та знищення інфраструктури туристичних об'єктів, таких як маршрути, майданчики для пікніків та інші зручності. Це ускладнює доступ до природних об'єктів та знижує рівень комфорту для відвідувачів, що може призвести до обмеження або повної заборони доступу до природних заповідників та інших місць екотуризму.

Харківська область зазнала більше всього руйнувань, пошкоджень зазнали 403 об'єкти, серед них медичні заклади, історичні пам'ятки мистецтва та культури: маєток Павлових, художній музей (маєток), будинок культури, Вовчанський історико- краєзнавчий музей, Харківський реставраційний центр, (садиба Сердюкова), Університет мистецтв, комунальний заклад історико- археологічного музей заповідник «Верхній салтів», палац праці. У результаті удару у Немишлянському районі по нафтобазі у Харкові стався витік нафтопродуктів у екосистему[9].

Багато туроператорів пропонують тури Харківщиною, відпочинок на природі. Тури бувають сезонні (тури на новий рік та Різдво, релакс тури у санаторіях, дитячі та молодіжні табори), групові(для дітей та дорослих, корпоративних груп, пішохідні екскурсії Харковом, комплексні тури Східною Україною) та персональні тури (є щотижневі тури від 2 осіб, святкові (наприклад, новорічні та різдвяні). Також туроператори пропонують відзначити свята та день народження у походах. Із екотурів по Харкову та Харківській області для туристів на даний час доступні тури у Шарівку, Краснокутськ та Наталівку із різних міст України.

Є цікавий авторський тур до палацу Кеніга - садиба Наталіївка – дендропарк Каразіна. У цьому турі поєднується збережена неповторна архітектура величного палацу та храмів з природними композиціями: парками, озерами, підземеллями, ярами. Палац Кеніга єдиний, де збереглися внутрішні

оздоблення та ліпнина, а також є можливість відвідати віковий дендропарк. Туроператор пропонує відвідати аж три дендропарки – Шарівський (навколо палацу), Наталівський та Краснокутський (Каразіна). У турі організований трансфер, який входить у вартість.

Навіть у воєнний час є можливість відвідати Краснокутський дендропарк, який засновано більше 200 років тому, терасові плодові сади, створені поміщиком Харитоненком та Співочі тераси. У Краснокутський дендропарк налічує 300 видів рідкісних рослин, має ставки, старий монастир та печери з підземними ходами, острів закоханих та «дерево щастя». Тур може включати транспортне обслуговування автобусами класу люкс і навіть страхування медичне та від нещасного випадку. Подібний тур триває 10- 12 годин та включає маршрут: Краснокутський дендропарк - Городнє - Співочі тераси - відпочинок на природі [1].

Туроператори пропонують відпочити у екосадибах, наприклад, у садибі «Тихий кут». Це гостьова зелена садиба в екологічно чистому куточку Харківської області, на березі лісового озера Вільшанка. Навколо садиби знаходиться заповідний ліс національного природного парку «Слобожанський». Туроператори пропонують також додатково кінні екскурсії, ані- будиночок із бджолами (бджолина амбулаторія), що допоможе в оздоровленні та профілактиці багатьох захворюваннях [11].

Для подальшого розвитку екотуризму необхідно приділити увагу заходам з охорони довкілля, розвитку туристичної інфраструктури, підвищенню екологічної свідомості та залученню інвестицій у розвиток екологічного туризму, а також важливим є захист населення у воєнний час [30].

Висновки до розділу 2

Екологічний туризм у світі розвивається як відповідь на зростання екологічної свідомості та бажання людей підтримувати збереження природи.

Основні напрямки включають подорожі до природних заповідників, національних парків та екологічно чистих місцевостей. Регіони, як Латинська Америка, Африка, Азія та Північна Європа, стають популярними завдяки своїм унікальним екосистемам та сталим туристичним практикам. Важливими аспектами підтримки є збереження біорізноманіття, підтримка місцевих громад та освітні екологічні програми.

Отже, можемо стверджувати, що розвиток екологічного туризму в Україні та в інших країнах є одним із перспективних напрямків для поліпшення стану природно-заповідного фонду та інших природних територій. Організація екологічного туризму сприяє збереженню природно-заповідного фонду країни, формуванню нових територій природно-заповідного фонду, підвищенню екологічної свідомості серед туристів, позитивно впливає на економічний розвиток регіонів, надає можливості для просування бренду України за кордоном, і, що найважливіше, не вимагає значних інвестицій.

Але військові дії в Україні спричиняють серйозні екологічні наслідки, які потребують уваги та негайних заходів щодо зменшення шкоди для довкілля. Попри труднощі воєнного часу, важливо запроваджувати програми екологічного моніторингу та відновлення постраждалих екосистем після завершення конфлікту. Реабілітація природних зон та сталого розвитку повинна стати перевагою у післявоєнний період.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Шляхи відновлення та розвитку екологічного туризму

Україна наділена різноманітними природними умовами і багатими екологічними та рекреаційними ресурсами завдяки вигідному розташуванню у центрі Європи. Природоохоронні території мають велике значення як рекреаційні туристичні напрямки, але їх головна мета - захист природи України. Основною метою природоохоронних територій є охорона типових для даної місцевості об'єктів, а також охорона та відтворення цінних і унікальних природних комплексів та їх важливих компонентів. Наразі внаслідок бойових дій третина площі природно-заповідного фонду України - природні заповідники, національні парки та інші природоохоронні об'єкти, такі як заповідники, національні парки, зоопарки та інші природоохоронні об'єкти також зазнали значних втрат у ході бойових дій в Україні. Посилаючись на дані Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів Верховна Рада України на сайті оприлюднила дані про те, що агресор веде бойові дії на території 900 об'єктах природно-заповідного фонду, що є третиною всієї площі природно-заповідних зон України. Більшість регіонів, зокрема і Харківська область знаходиться під впливом бойових дій досі та зазнає негативного екологічного впливу [23]. Тому вважаємо необхідним зберегти унікальність екосистеми для екотуристичної привабливості та змоги зберегти туристичний потенціал Харківської області для наступних поколінь після завершення повномасштабної війни в Україні. Під час бойових дій на території України постала проблема у фіксуванні екологічних наслідків для країни [15].

Стимування розвитку туристичної сфери, зокрема екологічного туризму спричинене погіршенням соціально-економічного положення країни та Харківського регіону зокрема. На думку дослідників О. Носирєва та А. Чернат

одним із ефективним інструментом розвитку регіонального туризму є стимулювання соціального туризму. Також автори зазначають потребу у масових запитах споживачів певних форм відпочинку, тому дослідники пропонують щотижневу рекреацію (тури вихідного дня) у місті Харків та тури із районних центрів до міста[21].

Особливу увагу у розвитку екотуризму приділяють саме охоронним територіям. Дослідники К. Сегіда та Д. Ушкварюк вважають, що важливим є збереження природоохоронних територій, зокрема об'єктів національних природних парків[31]. Про важливість збереження екологічно цінних природозаповідних об'єктів у Харківській області також зазначають дослідники О. Рибалова, А. Мацак та інші. Серед особливо цінних об'єктів природи виділяють: «Гомільшанські ліси», «Печенізьке поле», «Ізюмська лука», «Дворічанський», «Слобожанський», «Печеніжська лісова дача», «Сіверськодонецький». Також автори звертають увагу на збереження регіонального ландшафтного парку «Ізюмська Лука», що розташовується на Ізюмському та Балаклійському районах та геологічного заказника місцевого значення «Протопопівський». Дані об'єкти мають екотуристичний потенціал, але є недооціненими на думку дослідників, тому потребують розвитку. Розвиток екотуризму навколо природоохоронних територій дозволить розвинути інфраструктуру, що сприятиме більшій доступності туристів та збільшенню прибутків. Вчені пропонують для популяризації території розташування готелів, мотелів, хостелів, надання додаткових послуг: прокат туристичного спорядження, послуги туристичних з організацій екскурсій, що сприятиме популяризації екотуристичних об'єктів та додатково надасть потенційні робочі місця[31].

Дослідники О. Безкровний та О. Дорошенко зазначають, що туристична індустрія є актуальною сферою економіки XXI століття, яка постійно розвивається. Автори [5] вважають необхідним перейняття закордонного досвіду екотуризму для розвитку туризму в повоєнний час, а саме оподаткування сфери туризму. Це означає, що за кордоном є досвід застосування податкових

інструментів для забезпечення стабільної фінансової підтримки країни. Вважаємо, що даний досвід з оподаткування буде актуальним і для України у повоєнний час. Автори [21] зазначають, що система оподаткування створюється кожною державою унікально, враховуючи податкове місцеве законодавство. Дослідники розглядають приклади оподаткування деяких країн. Наприклад, в регіоні Іспанії Барселоні запроваджено туристичний збір для відвідувачів, що мешкають в офіційних місцях. Кошти від даних податків спрямовуються для розвитку інфраструктури міста. Також прикладом системи оподаткування сфери туризму є туристичний регіон Іспанії- Валенсія, в якому запроваджено збір з туристів, які проживають в усіх типах розміщення. Дані кошти спрямовуються на фінансування сталого розвитку туристичної сфери та забезпечення доступного житла для місцевого населення у туристичних районах. Для прикладу у Португалії податкова система більш стримана та має пільги за віком, має зменшений збір з листопада по квітень. Тобто, податковий туристичний збір сприяє економічному розвитку регіону, доступності житла для місцевого населення та покращенню умов у туристичних регіонах як для туристів, так і для місцевого населення [5].

Дослідники Н. Паньків та М. Скрипник стверджують, що «для належного розвитку й керування такими об'єктами варто визначати й реалізовувати чіткі нормативи та критерії. Такі положення повинні бути включені в національне природоохоронне законодавство з метою недопущення неправильного розвитку туризму, при яких цим об'єктам може бути нанесено збиток». Тому автори вважають доречним почати із «...swot-аналізу, методу виявлення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища та поділу їх на основні чотири категорії». Також вчені [23] пропонують використання застосунку «Розумний екотуризм», що фокусує увагу на екологічних аспектах туризму. Даний додаток є сучасним та набирає популярність в результаті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [23].

За даними регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2022 році Харківської обласної військової

адміністрації та департаменту захисту довкілля та природокористування, держава спрямовує заходи задля збереження біологічного та ландшафтного різноманіття Харківської області, які повинні сприяти збереженню місцевої флори та фауни, занесених до Червоної книги України та на розвиток екотуризму в області в цілому завдяки здійсненню запобіганню негативного впливу на природне середовище.

Харківською обласною радою створено програму щодо розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2024-2028 роки. Програма спрямована на розвиток людського капіталу Слобожанщини шляхом збереження мережі закладів культури в регіоні, підвищення якості та доступності культурних послуг, стимулювання створення та споживання культурних послуг, реалізацію державної політики у сферах «культура» та «туризм» на регіональному рівні, охорону культурної спадщини. Програма покликана створити умови для розвитку галузі, забезпечити належний рівень збереження та використання культурної спадщини, визначити основні шляхи та засоби розвитку внутрішнього та візного туризму. Реалізація Програми сприятиме підвищенню якості та доступності для населення всіх видів культурних послуг, неопускаючи нижче мінімальних стандартів надання культурних послуг населенню, забезпеченню свободи творчості та культурного самовираження, а також гарантуванню прав громадян у сфері культури [27].

Розвиток екотуризму в Харківській області має значний потенціал за рахунок природного багатства, історико-культурної спадщини та наявних територій, які сприяють екологічно орієнтованому відпочинку. Тому для раціонального використання потенціалу пропонуємо заходи щодо розвитку екотуризму в області. Наступні заходи охоплюють організаційні, освітні, інфраструктурні та промоційні аспекти.

1. Розвиток туристичної інфраструктури передбачає наступні заходи. Створення та облаштування екологічних стежок, маршрутів і зон відпочинку.

Пропонуємо розробити маршрути різної складності для піших, велосипедних та водних прогулянок; встановити інформаційні стенди із описом рослин, тварин і екологічних особливостей; створення інтерактивних зон для навчання та відпочинку, наприклад, пікнік-зон чи точок з іграми для дітей.

Наступний крок - будівництво оглядових майданчиків, інформаційних стендів, туалетів і місць для збору змісту. Необхідно обрати ключові точки для панорамних видів; використання екологічних матеріалів у будівництві (дерево, бамбук); встановлення телескопів або інформаційних панелей для покращення туристичного досвіду.

Також необхідним є облаштування кемпінгів, еко-ферм і гостьових будинків з екологічними стандартами. Вважаємо необхідним облаштовувати кемпінги із мінімальним впливом на довкілля (сонячні панелі, системи очищення води); створення сільських гостьових будинків із місцевим колоритом; залучення місцевих жителів до управління екологічними готелями.

Вважаємо важливим облаштування доріжок для велотурів у природних зонах; встановлення пунктів прокату та сервісу велосипедів; розробка інтерактивних карт маршрутів із позначенням зон відпочинку та цікавих місць.

2. Освітні програми та просвітництво передбачають наступні заходи. Організація екологічних лекцій, тренінгів та майстер-класів для місцевих мешканців і туристів. Пропонуємо проведення регулярних заходів для школярів, студентів і дорослих про важливість збереження природи на орієнтовні теми: біорізноманіття Харківщини, енергозбереження, екотуризм як альтернатива масовому туризму.

Важливим є проведення екологічних акцій, наприклад, «Чистий берег», «День чистого лісу», висадка дерев; створення програми для навчання гідів і волонтерів з екотуризму.

Обов'язковим є залучення дітей і молоді до екологічних таборів та освітніх проектів. Організація літніх таборів для дітей і молоді із програмою екологічного виховання та майстер-класи з ремесел, екологічного будівництва, приготування їжі на багатті.

3. Популяризація та маркетинг. Розробка бренду екотуризму Харківщини (логотип, слоган, символи). В рамках цього напрямку пропонуємо створити інформаційний портал про екологічний туризм у Харківській області; унікальний логотип та слоган для екотуризму Харківщини з використанням місцевих символів (наприклад, Гомільшанських лісів) у візуальних матеріалах.

Важливими заходами є організація щорічних фестивалів, ярмарків з акцентом на екологічну тематику (майстер-класи, ярмарки екопродуктів, виступи експертів). Взаємодія з туристичними агентствами для включення екотурів до їхніх програм; додавання інтерактивної карти з геолокацією туристів та створення вебсайту або мобільного додатку з інформацією про маршрути, екопослуги, місця проживання.

4. Підтримка природоохоронних територій передбачає наступні заходи:

- Підтримка та розвиток природних парків і заповідників (наприклад, національного природного парку «Гомільшанські ліси»);

- Проведення екскурсій для популяризації унікальності парків, таких як «Гомільшанські ліси». Впровадження програми збереження біорізноманіття; відновлення природних територій після сезонів активного туризму, введення обмежень на кількість відвідувачів у найвразливіших зонах; співпраця з науковцями для моніторингу стану природних територій;

- Розробка планів з регулювання потоку туристів, щоб уникнути перевантаження природних зон.

5. Залучення інвестицій і партнерів передбачає наступні заходи:

- Розробку грантових програм для підтримки ініціатив у сфері екотуризму; створення державно-приватного партнерства для розвитку екологічної інфраструктури; розробка проєктів для участі в українських і міжнародних конкурсах на отримання фінансування;

- Співпрацю з міжнародними організаціями, які підтримують екотуризм.

6. Наступний напрям – Цифровізація, напрямами якої є:

- Впровадження мобільних додатків для навігації та інформування про екологічні маршрути; розробка додатків із підтримкою AR/VR для покращення

туристичного досвіду; створення 3D-турів по природних парках та заповідниках для популяризації туризму серед аудиторії, яка не може приїхати фізично;

- Використання дронів для створення інтерактивних карт і віртуальних екскурсій;

- Розвиток онлайн-бронювання екотурів і екологічного житла.

7. Заключним напрямом є Підтримка місцевих громад, що передбачає залучення місцевих жителів до розвитку екотуризму через створення кооперативів, проведення ремісничих ярмарків, кулінарних майстер-класів (гончарство, вишивка); популяризація місцевих традицій і культури в рамках туристичних програм; підтримка кооперативів, які виробляють екологічні продукти чи сувеніри.

Отже, туристична галузь України все ще перебуває на стадії становлення, але її функції мають значний вплив на економіку та є перспективними. Зокрема, унікальні природні та рекреаційні ресурси України, пам'ятки історії та культури, багатий рослинний і тваринний світ, різноманітні рекреаційні зони створюють цілком реальні можливості та умови для збільшення і зміцнення туристичного потенціалу. Під час сучасного етапу інтеграції розвиток індустрії туризму та рекреації є одним з найдинамічніших процесів, які зумовлені процесом глобалізації, зростанням рівня життя в економічно розвинених країнах, масштабними інвестиціями в привабливі туристичні дестинації та підвищенням мобільності населення [28].

3.2 Перспективи та рекомендації щодо розвитку екологічного

Для визначення перспективи та надання рекомендації щодо розвитку екологічного туризму в Харківській області важливо проаналізувати кращий світовий досвід у сфері екологічного туризму. За думкою Т.Безсмертнюка головний потік екотуристів спрямований у країни «...з розвинутою

екотуристичною індустрією, яка приносить до державної скарбниці значний дохід» [6]. Лідерами за масштабами та об'ємами даного ринку є США, Канада, Австралія, Німеччина серед розвинутих країн. Переважну більшість екотуристів у світі становлять «...мешканці промислово розвинених країн, які цікавляться природою та побутом, що збереглися в незайманих куточках планети»[6]. Регіонами, що становлять основний попит на екотуризм є Північна Америка та Західна Європа, що становить високий рівень життєдіяльності населення. Попит на екзотичні країни зростає через те, що дані регіони світу мають збережене природне багатство та мають низький рівень технологічного розвитку. Такими країнами є Азія, Африка та Південна Америка. Дослідник Т.Безсмертнюк розглядає дві моделі розвитку екотуризму в національних парках[6]:

1) австралійська, або американська: екологічний туризм на територіях (акваторіях), що особливо охороняються та в умовах незміненої або майже недоторканної природи. Такої моделі притримуються США, Канада, Австралія. Така система засновується на пізнанні природи та її особливостей.

2) європейська: «екотуризм у частково антропогенно змінених територіях, поза межами особливо охоронюваних зон і акваторій, на просторі окультуреного або культурного ландшафту [6]».

Т. Безсмертнюк та М. Мельнийчук [6] зазначають, що ідея створення національних парків та здійснення рекреаційної діяльності на природоохоронних територіях належить США. США є зразком поєднання в цілісній системі природоохоронної (є пріоритетною) та рекреаційної діяльності (має суворий режим дотримання чітких правил та покарання за порушення цих правил) у національних парках. За допомогою даної системи відбувається підвищення екологічної свідомості туристів, збереження природоохоронних територій та економічний розвиток країни. Також у національних парках США є заборона на проведення твердих поверхонь на їх територіях, що забезпечить збереження цілісності природних ресурсів. За рекомендаціями Міжнародного

союзу охорони природи варто провести подібну систему природоохоронних територій у всіх країнах світу.

Україна має європейську модель екотуризму, яка спрямована більше на комфорт людини, що призводить до дисбалансу між збереженням природи та відпочинку на природі. Отже, вважаємо доречним впровадження на території України, зокрема в Харківській області (національних парках) австрійської системи екотуризму, яка зосереджена більше на збереженні природоохоронних територій у першозданному вигляді, збереження її цілісності, і відведення другорядного місця організації рекреаційної діяльності на природоохоронних територіях. Тобто, важливим є «...регулювання рекреаційного навантаження на території природоохоронних установ»[6].

Дослідники Т. Безсмертнюк та М. Мельнічук [6] вважають необхідним запровадження зарубіжного досвіду екологічному туризмі в Україні. Виділяють два типи заходів в національних парках щодо регулювання навантаження відпочинку: регуляційні (обмеження відвідування парків: в'їзд транспорту, кількість учасників туристичної групи відвідувачів, часу перебування) та маніпуляційні («непрямий вплив на умови перебування рекреантів та загальний напрямок туристичного потоку [6]»).

До початку повномасштабної війни в Україні Харківська область у 2018 році за кількістю закладів оздоровлення та відпочинку, що функціонували влітку зайняла 3-тє місце серед інших регіонів країни згідно даних Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 року. Згідно Стратегії розвитку області є багато районів перспективними для розвитку рекреаційного туризму, які планується розвивати для туристичної привабливості, але багато районів є пошкодженими внаслідок бойових дій[33].

Дослідники Н. Паньківта М. Скрипник вважають перспективним у розвитку екотуризму в Україні наступне [23; 234]:

- зростання туристичного потенціалу країни;
- взаємодія державних та приватних структур;

- доступність туристичних послуг для всього населення, незалежно від віку, статі, доходу та ін.;
- підвищення екологічної свідомості населення через екологічно просвітницьку діяльність;
- сприяння розвитку сфери послуг в регіонах;
- розробка нових туристичних маршрутів;
- виробництво та поширення місцевої продукції;
- поновлення етнічних традицій;
- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в сільській та приміській місцевості;
- організація зайнятості місцевого населення регіонів розвитку екотуризму;
- забезпечення використання природно-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів»[23; 234].

Вчені Н. Паньків та М. Скрипник визначили наступні етапи розвитку екотуризму в країні, які представлено на рис.3.1, що повинні сприяти розвитку екологічному туризму в Україні та допоможуть просунути країну на міжнародний рівень у туристичній сфері за допомогою конкретних та дієвих заходів. Дослідники визначають послідовні етапи та відповідні рівні реалізації екологічного туризму в Україні, від найпершого рівня до більш глобального: рівень ініціативи, потім рівень організації і глобальний рівень- стратегічне залучення зацікавлених сторін (на цьому рівні відбуваються два важливих процеси- формування нових продуктів та як наслідок підвищення інформованості, просування України на міжнародний рівень). Дані етапи є важливими для розвитку екологічного розвитку України та її просування на міжнародний рівень. Наша країна знаходиться на рівні ініціативи (поточний етап), саме тому нам важливо продовжувати розвивати екологічний туризм у країні. Автори роботи [23] вважають важливим забезпечення злагодженості

усього запропонованого механізму для досягнення ефективного результату у майбутньому.

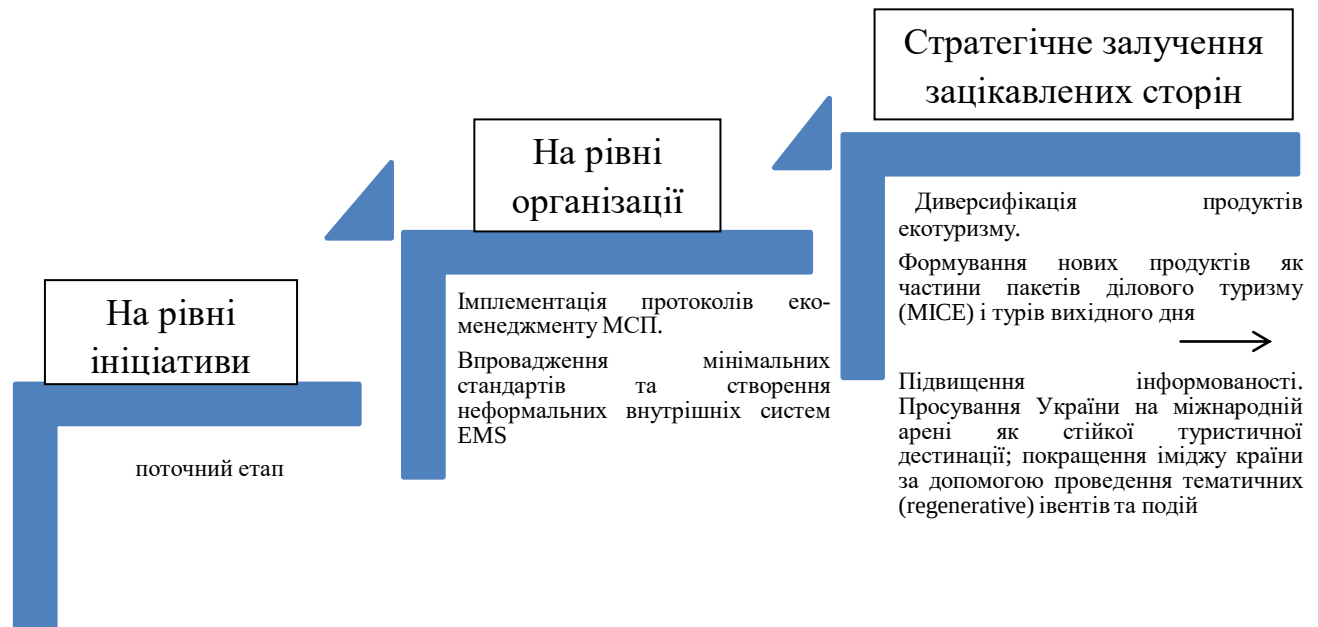

Рис. 3.1 Етапи реалізації екологічного туризму в Україні (сформовано автором на основі [23])

Для збереження природоохоронних об'єктів, зокрема для Національного парку «Гомільшанські ліси» у Харківській області, ми створили екологічну стежку у додатку А та назвали її «Лісова гармонія». Метою даної екологічної стежки є: надання екологічного виховання поціновувачам екотуризму, популяризація природоохоронних ідей та забезпечення безпечного ознайомлення з унікальними природними ресурсами парку. Екологічна стежка є пішохідною, легкою та доступною для людей різного віку, включно із дітьми. У маршруті передбачені зони відпочинку із інформаційними стендами. Стежка передбачає зупинки біля визначних пам'яток парку «Гомільшанські ліси»: 300-річний дуб, вид на річку «Сіверський Донець», великі мурашники, спостереження за різноманітними рідкісними видами птахів та тварин, пояснення їх важливої ролі для екосистеми парку.

На даний час важко оцінити збитки та об'єм для подальшого відновлення природно-заповідного фонду в Україні та Харківській області через тривалі бойові дії. Природно-заповідний фонд є важливим через свою унікальну флору та фауну, які можуть знищити бойові дії та їх наслідки у вигляді забруднення ґрунтів, водних ресурсів та повітря [29]. Для відновлення та подальшого розвитку екотуризму в Україні, зокрема в Харківській області вважаємо важливим створити дієву систему відновлення та розвитку на законодавчому рівні та просвітницька діяльність серед туристів.

Для подальшого планування розвитку екологічного туризму в Харківській області розробили табл. 3.1 SWOT-аналіз екотуризму, де визначили сильні та слабкі сторони, можливості та загрози.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз екотуризму в Харківській області (створено автором)

Strengths (Сильні сторони)	Weaknesses (Слабкі сторони)	Opportunities (Можливості)	Threats (Загрози)
1	2	3	4
Наявність унікальних природних ресурсів: Гомільшанські ліси, річки Сіверський Донець, численні заказники й пам'ятки природи	обмежена кількість кваліфікованих гідів і фахівців у сфері екотуризму	співпраця з екологічними організаціями та університетами для розвитку освітніх програм	екологічні загрози, пов'язані з неконтрольованим розвитком туризму та надмірним навантаженням на природні території
Вигідне географічне розташування та близькість до великих міст, включаючи Харків	недостатній рівень туристичної інфраструктури (відсутність кемпінгів, екомаршрутів)	розвиток цифрових технологій для створення інтерактивних маршрутів і віртуальних турів	зміни клімату, які можуть вплинути на природні території та біорізноманіття

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4
Зростаючий інтерес до екотуризму як альтернативи масовому туризму	низький рівень просування екотуристичних продуктів на регіональному та національному рівнях	створення нових робочих місць для місцевого населення через розвиток екотуристичних послуг	відсутність зацікавленості серед місцевого населення та бізнесу
Розвинена транспортна інфраструктура в області	проблеми зі збереження природних ресурсів через забруднення та неконтрольований туризм	залучення міжнародних інвестицій і грантів на розвиток екотуризму	недостатнє фінансування проєктів і залежність від державної підтримки

Отже, екологічний туризм виступає не лише як інструмент збереження природи, але і як ключовий елемент розвитку сталої туристичної галузі, сприяючи збалансованій взаємодії між природоохоронними цілями, економічними інтересами та соціокультурними потребами.

Висновки до розділу 3

Україна є перспективною країною у сфері туризму, зокрема в екологічному туризмі. Харківська область має значний природний та культурно-історичний потенціал для розвитку екотуризму. Різноманітність ландшафтів, наявність заповідників, заповідників та рекреаційних зон створюють умови для організації туристичних маршрутів, орієнтованих на збереження довкілля. Основними перешкодами для розвитку екотуризму є недостатнє фінансування, низький рівень інфраструктури, брак кваліфікованих кадрів, а також обмеження інформованості місцевого населення та туристів про можливості екотуризму в

регіоні. Сильний негативний вплив на розвиток екотуризму в Харківській області мають бойові дії в області, що стримує його розвиток.

Вважаємо важливим проведення інформаційних заходів, організацію просвітницьких заходів для місцевих жителів і туристів щодо збереження природи та принципів сталого туризму; облаштування екостежок, інформаційних пунктів, місць для відпочинку, кемпінгів із мінімальним впливом на природу; співпрацю між місцевими громадами, бізнесом та державними органами для створення стійких моделей розвитку екотуризму; використання засобів інформаційно- комунікаційних технологій (ІКТ) для залучення більшої кількості туристів та їх просвітницької екологічної діяльності. У свою чергу пропонуємо екологічну стежку «Лісова гармонія» по території Національного парку «Гомільшанські ліси».

Системний підхід до розвитку екотуризму сприяє збереженню природного багатства регіону, створенню нових робочих місць, покращенню якості життя місцевого населення та формуванню позитивного іміджу Харківської області як екотуристичного центру України.

ВИСНОВКИ

Екологічний туризм є важливим способом пізнання та збереження навколишнього середовища. Він сприяє збереженню біорізноманіття, розвитку місцевих громад та просвітленню туристів щодо екологічних проблем. Екотуризм має переваги, такі як збереження природних ресурсів, підтримка місцевих економік, стимулювання охорони дикої природи та підвищення екологічної свідомості. В той же час екологічний туризм має певні проблеми: перенаселення туристів у деяких природних областях, негативний вплив на місцеве середовище та культуру, і потребу у збалансованому підході до розвитку, забруднення довкілля внаслідок війни через використання бомб, ракет. Вирішити проблеми, що перешкоджають розвитку екотуризму можна завдяки вдосконаленню заходів із збереження унікальної флори та фауни України, зокрема і Харківської області; розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

У ході дослідження нами досягнуто мети, а саме: розробили практичні рекомендації щодо удосконалення стратегії розвитку екологічного туризму в Харківській області. Для досягнення мети в роботі визначили та вирішили наступні завдання наукової роботи: розкрили поняття та сутність екологічного туризму та розглянули теоретичні підходи до визначення екотуризму та його ключових характеристик; розглянули історичний розвиток екотуризму та проаналізували історію формування екологічного туризму, основних етапів та впливу на суспільство; охарактеризували основні принципи та цінності екологічного туризму та етичні принципи, якими керується екологічний туризм; проаналізували розвиток екологічного туризму в світі; дослідили стан розвитку екологічного туризму в Україні; охарактеризували потенціал екологічного туризму в Харківській області; визначили шляхи відновлення та розвитку екотуризму в Харківській області; проаналізували

перспективи та розробили рекомендації щодо розвитку екотуризму в Харківській області.

Для розвитку екологічного туризму в Україні важливо дотримуватись стратегій та підходів, спрямовані на збалансований розвиток екологічного туризму, включаючи впровадження сталих туристичних практик, сприяння участі місцевих громад у процесі, та збереження природних ресурсів; також впровадження кращого зарубіжного досвіду в системі екологічного туризму. Екологічний туризм відіграє значну роль у збереженні природних ресурсів, розвитку місцевих громад та просвітленні та освіті громадськості, що робить його важливим інструментом для сталого розвитку сучасного суспільства: сприяє культурному обміну та взаєморозумінню між туристами та місцевими жителями, що сприяє розвитку толерантності та взаємоповаги; виконує важливу функцію просвітництва та освіти, підвищуючи усвідомленість та розуміння туристів щодо важливості збереження природи та сталого використання ресурсів; сприяє збалансованому розвитку, який враховує потреби сучасного суспільства, не вириваючи з важливих екологічних та соціокультурних аспектів. Екологічний туризм відіграє важливу роль у сприянні сталому розвитку сучасного суспільства, забезпечуючи збереження природних ресурсів, економічний розвиток, соціокультурний обмін та просвітництво.

В останні роки в Харківській області розвивається краєзнавчий та екологічний туризм, але цьому питанню не приділяється достатньої уваги. Туристична інфраструктура Харківської області має значні перспективи для розвитку. Застосування розроблених алгоритмів може значно спростити підготовку екотуристичних заходів та підвищити ефективність охорони навколишнього середовища [2]. Дослідження розвитку екотуризму в Харківській області дозволяє зробити низку важливих висновків: Харківська область має значний природний та культурно-історичний потенціал для розвитку екотуризму; унікальні природні території, зокрема національні парки, заказники та ландшафтні парки, створюють сприятливі умови для екологічно

орієнтованих подорожей; екотуризм у Харківській області перебуває на початковому етапі розвитку. Наразі існує обмежена кількість організованих маршрутів, що орієнтовані на екологічний туризм. Проблемою залишається низький рівень інфраструктури, недостатність промоції та залучення місцевих громад до туристичної діяльності; основними бар'єрами для розвитку екотуризму в регіоні є недостатнє фінансування, обмеження обізнаності місцевого населення про екотуризм, а також низький рівень взаємодії між державними установами, туристичними агентствами та місцевими громадами; розвиток екотуризму може сприяти економічному зростанню регіону, створенню нових робочих місць, підтримці місцевих традицій та культурної спадщини, а також підвищенню екологічної свідомості місцевих жителів та туристів.

Для ефективного розвитку екотуризму в Харківській області рекомендовано: розробити нові туристичні маршрути, що враховують унікальні природні та культурні об'єкти регіону; покращити транспортну та туристичну інфраструктуру; впроваджувати освітні програми для місцевого населення та туристів щодо екологічного туризму; розширити маркетингові заходи для популяризації екотуризму як серед українських, так і іноземних туристів; залучати грантові програми та інвесторів для фінансування проектів у сфері екотуризму. Реалізація зазначених заходів дозволяє Харківській області зайняти провідні позиції в Україні у сфері екотуризму, забезпечуючи збереження природних багатств і підвищення добробуту місцевих громад.

Екологічний туризм відіграє ключову роль у збереженні природи та розвитку сталої туристичної галузі. Він сприяє збереженню природи, стимулює охорону природних ресурсів та біорізноманіття, оскільки туристи, які прибувають для відпочинку в природних об'єктах, частіше схильні до збереження та поваги до навколишнього середовища; залучає дохідні сили, тобто створює нові джерела доходу для місцевих громад, що сприяє їхньому економічному зростанню та покращенню якості життя; сприяє збереженню культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторські тури. URL :<https://author-tour.com.ua/ua/tour/details/avtorskiy-tur-dnepr-voyage-palac-keninga-nataliyvka-dendropark-karazina> (дата звернення: 08.11.2024)
2. Адаменко М.І., Мірошніченко С.В. Системно-алгоритмічний підхід до планування маршрутів дослідження об'єктів екотуризму та краєзнавчих пам'яток Харківської області. *Техногенно- екологічна безпека*. 2021. № 9. С. 44-51.
3. Бабікова К.О. Теоретичні аспекти екологічного туризму та напрями збалансованого розвитку в туристичній галузі. *Збалансоване природовикористання*. 2020. №1. С. 43-49.
4. Барвінок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань, 18 листопада 2021 р.. Умань: Візаві, 2021. С. 576-580.
5. Безкровний О.В., Дорошенко О.О. Оподаткування туристичної сфери: досвід зарубіжних країн для України. *Туризм і рекреація в Україні у воєнний та повоєнний час*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Полтава. 2024. С. 8- 12.
6. Безсмертнюк Т.П., Мельнічук М.М. Упровадження закордонного досвіду рекреаційного використання природоохоронних територій в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 13. С. 84-90. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2020-13-9>
7. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно- заповідних територій. *Екологічні науки. Прикладна екологія*. 2012. №2. С. 119-129
8. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2022 році. Харківська обласна військова (державна

адміністрація). Департамент захисту довкілля та природокористування. Харків. 2023 р.

9. Дубовіч І.А., Фомічева Т.Є. Сучасні теоретико- методичні та практичні проблеми розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища*. 2019. Вип. 33. С. 162- 165

10. Екодія. URL :https://ecoaction.org.ua/1500-vypadkiv-shkody-dovkilliu.html?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw68K4BhAuEiwAylp3kitnutwtpXhLPFj_dXG9lxlOvJWd7i32ySlrtpIfuRqrmgfJqeyckxoC19QQAvD_BwE (дата звернення: 17.10.2024)

11. Еко-садиба «Тихий кут». URL :<https://tihiy-kut.tilda.ws> (дата звернення 08.11.2024)

12. Замула І.В., Травін В.В., Кирилюк М.Р. Післявоєнний розвиток екотуризму в Україні: вітчизняний і міжнародний досвід. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2(104). С. 10-17. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2023-2\(104\)-10-17](https://doi.org/10.26642/jen-2023-2(104)-10-17)

13. Кирилюк М.О. Геоінформаційне картографування природно-заповідного фонду України: дис. канд. геогр. наук. Ін-т географії НАНУ. Київ, 2023. С. 60-63

14. Книга Я.Р. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (дата звернення: 15.10.2024)

15. Кузьміч І.С. Екологічні наслідки війни та проблематика екологічного туризму в контексті повномасштабного вторгнення РФ. 2022. URL :<https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/89.pdf> (дата звернення: 15.10.2024)

16. Лесько О.Й., Руда Л.П., Причепя І.В. Проблеми та перспективи розвитку туристичної складової економіки України. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.47 (дата звернення: 03.04.2024)

17. Мареха І.С., Мозгова Д.Р., Косяченко Ф.І. Аналіз екологічних сегментів Європейського ринку сталого туризму. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип.46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-36>
18. Мариняк Я.О. Екологічний туризм в Україні: стан та перспективи розвитку. Наукові записки. 2004. №2. С. 244-246. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25669> (дата звернення: 18.05.2024)
19. Машіка Г.В., Пологовська Ю.Ю., Бикова М.Д. Сучасні тенденції розвитку екологічного туризму в Україні в умовах пандемії COVID-19. С. 149. DOI : <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.2-35.26>
20. Моніторинг спадщини заради відновлення. 2023. URL: <https://www.heritage.in.ua/#result> (дата звернення: 28.05.2024).
21. Носирєв О.О., Чернат А.А. Стратегічні перспективи розвитку туризму в Харківській області. *Географія та туризм* : матеріали 6-ї Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, 28 лютого - 1 березня 2023 р. / заг. ред. Ю. І. Муромцева ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Електрон. текст. дані. Харків, 2023. С. 671-612
22. Обсяг ринку екотуризму. URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/ecotourism-market-108700> (дата звернення: 30.10.2024)
23. Паньків Н., Скрипник М. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні: виклики сьогодення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4. С.234-236.
24. План із заповідання цінних природних територій до 2030р. URL : <https://uncg.org.ua/plan-ukrainy-iz-zapovidannia-tsinnykh-pryrodnykh-terytorij-do-2030r-vykonanyj-na-3-5> (дата звернення 07.11.2024)
25. Посохов І.С., Сагайдачна А.В. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н.*

Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2019. Вип. 9. С. 203-212.

26. Природні парки. 2021. URL: <https://www.nationalparks.in.ua/pryrodni-parky/harkiv/slobozhanskiy> (дата звернення: 20.04.2024).

27. Програма щодо розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини. Харківська обласна рада URL :<https://oblrada-kharkiv.gov.ua/2023/12/23/v-regioni-stvoreno-programu-shhodo-rozvytku-kultury-turyzmu-ta-ohorony-neruhomoyi-kulturnoyi-spadshhyny>(дата звернення: 12.11.2024)

28. Прокопенко В.С. Участь України в Європейських інтеграційних процесах: тенденції та перспективи розвитку в сфері туризму. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі*: Матеріали міжнародної науково- практичної конференції. Харків. 2020. С. 9-11.

29. Рибалова О.В., Мацак А.О., Артем'єв С.Р., Бригада О.В., Ільїнський О.В. Вплив бойових дій на унікальні природні об'єкти Харківської області. *Техногенно- екологічна безпека*. 2024. №15

30. Рибалова О.В., Шароватова О.П., Бондаренко О.О. Визначення рекреаційного потенціалу Харківської області : Dynamics of the development of world science: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference, Vancouver, Canada, 19-21 February 2020p. Vancouver, 2020. С.4-5.

31. Сегіда К., Ушкварок Д. Перспективи розвитку туризму в межах природоохоронних територій Харківської області. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2021. Вип.34. С.46-48 DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-34-06>

32. Сорокіна Г. О. Екологічний туризм : навч. посіб. Держ. закл., Луган. нац. ун-т «імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 206 с.

33. Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки. URL :<https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D>

[1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf](#)(дата звернення: 12.11.2024)

34. Ступень Н.М. Світовий досвід розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях. *Збалансоване природокористування*. 2016. №3. С. 95-97

35. Табенська О., Прилуцький А. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-37>

36. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2013. Вип.41. С. 318-330

37. Тищенко С.В., Осіпчук А.С. Розвиток екологічного туризму в контексті функціонування національної туристичної організації України. *Економіка та управління національним господарством*. 2022. Вип. 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.76-10>

38. Школа І.М., Ореховська Т.М., Корольчук О.П. та ін. Перспективи розвитку екологічного туризму на Буковині. Розвиток туристичного бізнесу регіону: навчальний посібник: Книги–XXI. 2007. 292 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/shkola6-2.htm (15.04.2024)

39. Шуліка Б., Сержантова Ю., Денищенко Л. Екотуризм: збалансований підхід до відвідування природних місць та його вплив на природні ресурси. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-82>

40. «Що таке екотуризм». 2024. URL: <https://www.renovablesverdes.com/uk> (дата звернення: 02.05.2024)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Екологічна стежка «Лісова гармонія» в Національному природному парку «Гомільшанські ліси»

Мета екологічної стежки: надання екологічного виховання цінувачів екотуризму, популяризація природоохоронних ідей та забезпечення безпечного ознайомлення з унікальними природними ресурсами парку.

Довжина маршруту: 5 км (кільцевий маршрут).

Час проходження: 2-3 години.

Тип маршруту: пішохідний.

Рівень складності: легкий, доступний для людей різного віку, включно із дітьми.

Сезонність: доступна для відвідування з квітня по жовтень.

Структура маршруту

1. Відправна точка

Розташування: поблизу адміністрації парку або парковки.

Інфраструктура

- Інформаційний стенд із картою маршруту.
- Зона відпочинку з лавками, навісом та урнами.
- Пункт видачі буклетів та оренди біноклів/аудіогідів.

2. Зупинки та ключові точки

На маршруті передбачено 6 основних зупинок із інформаційними стендами. Кожна зупинка обладнана лавками для відпочинку.

Зупинка «Старий дуб»

Опис: інформація про вікові дуби, їх роль у лісовій екосистемі.

Елемент: 300-річний дуб із дерев'яною огорожею для захисту.

Освітній аспект: пояснення про важливість старовікових дерев як притулків для птахів та комах.

Зупинка «Секрети річки»

Опис: вид на річку Сіверський Донець.

Елемент: оглядова платформа з біноклями.

Освітній аспект: роль річки в екосистемі парку, її біорізноманіття.

Зупинка «Степовий килим»

Опис: Ділянка зі степовою рослинністю.

Елемент: інформація про рідкісні трави та квіти.

Освітній аспект: значення степів і загрози, які їх загрожують.

Зупинка «Пташиний світ»

Опис: Територія з великою кількістю птахів.

Елемент: встановлені шпаківні, інформаційні таблички із зображенням птахів.

Освітній аспект: важливість птахів для екосистеми лісу.

Зупинка «Мурашиний пагорб»

Опис: Місце з кількома великими мурашниками.

Елемент: оглядова зона з табличками про роль мурашок.

Освітній аспект: пояснення ролі мурашка у розповсюдженні насіння та очищеного лісу.

Зупинка «Лісова тиша»

Опис: Спокійна зона для медитації та спостереження за природою.

Елемент: лавки в тіні дерев.

Освітній аспект: значення лісу для психічного здоров'я людини.

3. Інфраструктура екостежки

Шляхові покриття:

- природний ґрунт, стабілізований дерев'яними настилами у вологих зонах.
- піщано-гравійна основа на шилах для уникнення ерозії.

Огорожі:

- дерев'яні поручні в небезпечних місцях (наприклад, на підйомах).
- огороження навколо цінних рослин або ділянок для їх захисту.

Навігація:

- знаки з напрямками через кожні 500 метрів.
- QR-коди на стендах для переходу до додаткової інформації або аудіогіда.

Зони відпочинку:

- 3 облаштовані майданчики з навісами, лавками та урнами;
- біотуалети на старті та в середині маршруту.

4. Освітній аспект

Буклети та карти: відвідувачі містять карти стежки з описами зупинок і QR-кодами для глибшого ознайомлення з екосистемою.

Гіди: місцеві екологи проводяться регулярні екскурсії.

Інтерактивні елементи:

- дерев'яні пазли із зображенням флори й фауни.
- таблички із загадками для дітей.

5. Екологічний контроль

- регулярне прибирання території волонтерами.
- контроль кількості відвідувачів для запобігання сильному навантаженню на екосистему.

- встановлення камери спостерігається для попередження вандалізму.

6. Очікувані результати

- підвищення екологічної обізнаності відвідувачів;
- популяризація природоохоронної діяльності;
- безпечне знайомство людей із природними багатствами парку.

Ця екологічна стежка стане зразком для інтеграції освітніх та природоохоронних ініціатив у регіони.